

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Sint-Jansvliet te Antwerpen

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Sint-Jansvliet te Antwerpen.
Eindverslag van een toevalsvondst.

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 273

AUTEURS

Lies Dierckx, Rosalie Vincent, Bart Bartholomieux, Geert Vynckier,
An Lentacker en Brigitte Cooremans

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Kijk op de werkput tijdens het uitgraven van vlak 1.
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Geert Vynckier

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/AFPA5571>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/159

////////////////////////////////////

SINT-JANSVLIET TE ANTWERPEN

Eindverslag van een toevalsvondst

////////////////////////////////////

LIES DIERCKX, ROSALIE VINCENT, BART BARTHOLOMIEUX, GEERT VYNCKIER,
AN LENTACKER & BRIGITTE COOREMANS

INHOUD

1	INLEIDING.....	6
2	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	9
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT.....	10
3.1	ALGEMENE BEPALINGEN	10
3.2	DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE	11
3.3	RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN.....	11
4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING.....	13
5	AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	14
6	RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT	16
6.1	LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT	16
6.2	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	18
6.2.1	HISTORISCH EN ICONOGRAFISCH KADER	18
6.2.2	ARCHEOLOGISCH KADER	26
6.2.3	ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK	28
7	BESCHRIJVING VAN DE SITE	30
7.1	BODEMKUNDIGE SITUATIE	30
7.2	SPOREN EN STRUCTUREN	33
7.2.1	VLAKE 1.....	34
7.2.2	VLAKE 2.....	39
7.2.3	KELDERRUIMTE 1	42
7.2.4	KELDERRUIMTE 2	48
7.2.5	KELDERRUIMTE 3	51
7.2.6	KELDERRUIMTE 4	60
7.2.7	KELDERRUIMTE 5	63
7.2.8	KELDERRUIMTE 6	69
7.3	VONDSTEN	74
7.3.1	VLOERTEGELS	74
7.3.2	AARDEWERK.....	76
7.3.3	METAAL	104
7.3.4	NATUURSTEEN.....	105
7.3.5	IVOOR.....	105
7.3.6	DIERLIJKE RESTEN (AN LENTACKER).....	106
7.3.7	ZADEN EN VRUCHTEN (BRIGITTE COOREMANS).....	107
7.4	INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	108

1 INLEIDING

Dit onderzoek betreft een toevalsvondst. Op donderdag 14 maart 2019 werd door een samenwerking tussen Monument Vandekerckhove en de stadsdienst gestart met het onderzoek van een bouwblok aan het Sint-Jansvliet te Antwerpen na een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed (Figuur 1 tot Figuur 3).

De archeologische noodopgraving zou oorspronkelijk uit 2 fases bestaan.

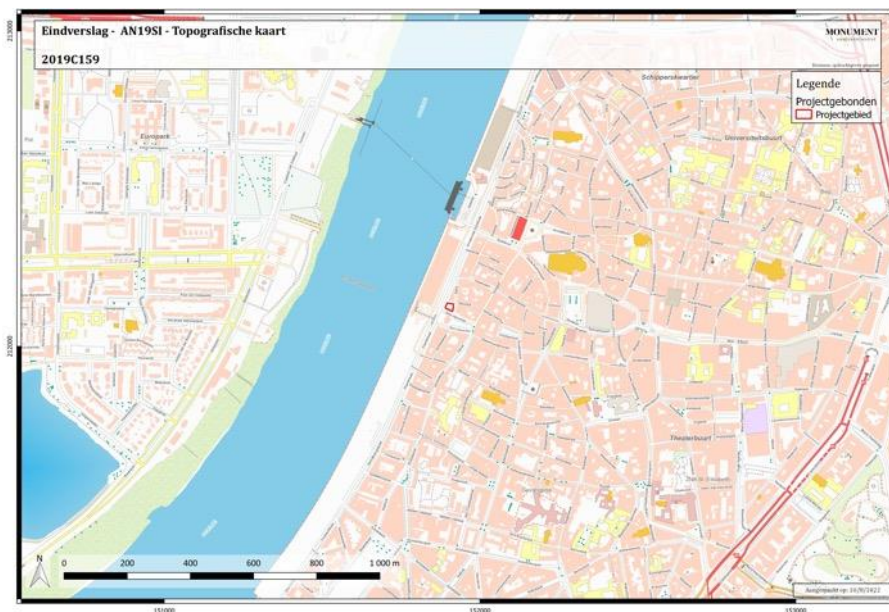
In de eerste fase werd tot op ca. -3,40m ten opzichte van het maaiveld afgegraven. Vlak 1 zat reeds op ca. 2.70m diepte t.o.v. het maaiveld (tussen de 3,48m in het zuiden en 3,75m TAW in het noorden). Vlak 2 werd aangelegd tussen de 3,18m TAW (zuiden) en 3,46m TAW (noorden). Aanvankelijk werd gedacht tot op -4,20m te kunnen afgraven in verschillende vlakken in deze eerste fase. Dit bleek echter niet mogelijk wegens het opkomende grondwater.

Pas in een tweede fase zou er opnieuw dieper worden opgegraven. Dit nadat de damwanden en bemaling geplaatst werden. Die fase was gepland voor augustus-september 2019. Na afronding van de eerste fase werd de toevalvondst beëindigd. Voor de tweede fase werd een nieuwe toevalvondst ingediend. Tijdens het terreinbezoek werd vastgesteld dat de kelder al volledig was uitgegraven. Gezien het uitvoeren van dit onderzoek enkel kon plaatsvinden met de medewerking van de eigenaren en er niet tot een unanieme toestemming werd gekomen en de kelder al volledig was uitggreven kon de tweede fase niet doorgaan.

Op woensdag 13 maart 2019 werd door archeoloog Geert Vynckier en zijn ploeg van het agentschap Onroerend Erfgoed het eerste archeologisch vlak aangelegd. Op donderdag werd door het team van Monument Vandekerckhove gestart met de opkuis en registratie van vlak 1. Door de hevige regen en het stormweer op donderdag 14 en vrijdag 15 maart werd besloten de start uit te stellen naar maandag 18 maart 2019 gezien er geen behoorlijk werk geleverd kon worden in deze omstandigheden. Op donderdag 21 maart werd een 2de vlak aangelegd.

Monument Vandekerckhove nam het veldwerk en archeologierapport voor zijn rekening, waarna alle foto's, vondsten, stalen en documentatie werden overgedragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

In juni 2022 ontving Monument Vandekerckhove de opdracht tot het schrijven van het eindverslag.

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied (@geopunt.be) (schaal 1:7000) (bijlage 1).

Figuur 2: Kaart met percelen van het projectgebied (@geopunt.be) (schaal 1:700) (bijlage 2).

(Antwerpen Sint-Jansvliet)

Terreinwerk	Monument Vandekerckhove en agentschap Onroerend Erfgoed
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Monument Vandekerckhove
Tekenwerk en plannen	Monument Vandekerckhove
Fotografie terrein en vondsten	Monument Vandekerckhove
Rapportage	Monument Vandekerckhove en agentschap Onroerend Erfgoed

pagina 9 van 122

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 vermeldt het volgende in verband met toevalsvondsten, onder Hoofdstuk 5. Archeologie – Onderafdeling 4. Toevalsvondsten:

Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte

te doen bij het agentschap. De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen. In voorkomend geval brengt het agentschap de zakelijkrechthouder en de gebruiker van de betrokken percelen, als ze niet de vinder zijn, en de gemeenten waar de vondsten worden gedaan ervan op de hoogte dat er vondsten zijn gedaan die vermoedelijk archeologische erfgoedwaarde hebben en wat de rechtsgevolgen daarvan zijn. De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte:

1° de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren;

2° de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen;

3° de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap.

De Vlaamse Regering kan de nadere regels daarvoor bepalen.

Na het onderzoek, vermeld in het derde lid, 3°, kan het agentschap de termijn van tien dagen inkorten of verlengen. Het agentschap brengt de zakelijkrechthouder en de gebruiker daarvan per beveiligde zending op de hoogte. Na het verstrijken van de termijn zijn de zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder niet langer onderworpen aan het passiefbehoudsbeginsel voor archeologisch erfgoed voor wat betreft de gemelde vondst.

De Memorie van Toelichting van het Onroerenderfgoeddecreet vult aan:

Artikel 5.1.4. (...) De bij decreet opgelegde bewaarmogelijkheden blijven gedurende tien dagen van kracht. Gedurende deze periode beschikt de Vlaamse overheid over de nodige tijd om de noodzakelijke vaststellingen te doen of te laten doen op het terrein. De Vlaamse overheid werkt zoveel mogelijk samen met de betrokken onroerenderfgoedgemeente(n). Op basis van de terreinevaluatie kan de Vlaamse overheid de termijn van tien dagen verlengen of inkorten. Eventuele financiële tegemoetkomingen als gevolg van een termijnverlenging kunnen in uitvoeringsbesluiten worden behandeld (zoals bepaald in artikel 10.3.3). Omdat deze financiële tegemoetkomingen volledig voor rekening van de Vlaamse overheid zijn, is de Vlaamse administratie volledig voor het proces van toevalsvondsten bevoegd.

Het Onroerendergoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 (gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 4 december 2015) vervulde als volgt:

Artikel 5.5.4. Met toepassing van artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en in afwijking van artikel 5.5.1 tot en met artikel 5.5.3 van dit besluit geldt voor archeologische vooronderzoeken met ingreep in de bodem en archeologische opgravingen die volgen op een toevalsvondst en uitgevoerd worden door het agentschap, een onmiddellijke toelating.

Een toevalsvondst dient steeds op korte termijn behandeld te worden. Hierdoor beperkt de onderzoeksopdracht zich tot het evalueren van het bodemarchief en het *ex situ* bewaren van mogelijk archeologisch materiaal dat dreigt vernietigd te worden. Binnen de context van een toevalsvondst kan een voorafgaandelijk bureauonderzoek niet plaatsvinden. Dit bureauonderzoek dat de landschappelijke, bodemkundige, historische en archeologische voorkennis van de vindplaats verzamelt, is noodzakelijkerwijze na het terreinonderzoek gebeurd; de resultaten zijn in dit eindverslag opgenomen (zie §6.).

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, was een voorafgaande vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden. Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

Te beantwoorden onderzoeksvragen:

- Waartoe behoren de aangetroffen muur- en vloerresten?
- Hoe oud zijn de aangetroffen resten?
- Behoren ze tot eenzelfde fase?
- Is er een evolutie vast te stellen binnen de bouwblok?
- Kunnen de *archaeologica* bijdragen tot de interpretatie van de aanwezige sporen en hun datering?
- Kunnen deze waarnemingen gekoppeld worden aan wat uit geschreven, grafische, cartografische en fotografische bronnen is geweten over deze locatie

3.3 RANDVOORWAARDEN BIJ TOEVALSVONDSTEN

De randvoorwaarden noodzakelijk voor het onderzoek van een toevallsvondst worden beschreven in artikel 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013: *‘De zakelijkrechthouder, de gebruiker en de vinder moeten tot de tiende dag na de aangifte de archeologische artefacten en hun vindplaats in onveranderde toestand bewaren, de archeologische artefacten en hun context tegen beschadiging of vernieling beschermen, de archeologische artefacten en hun context toegankelijk maken voor onderzoek door het agentschap’.*

Door hevige regen en stormweer op donderdag en vrijdag 14 en 15 maart 2019 werd besloten de start van het onderzoek door Monument Vandekerckhove uit te stellen naar maandag 18 maart aangezien er geen behoorlijk werk geleverd kon worden in deze weersomstandigheden.

Aanvankelijk werd gedacht tot op -4,20m onder het maaiveld te kunnen afgraven in verschillende vlakken in de eerste fase. Dit bleek echter niet mogelijk wegens het opkomende grondwater. Omwille van het grondwater werd er op vlak 2 ook niet overgegaan tot het systematisch couperen van de sporen/muren. Er zou gewacht worden op betere terreinomstandigheden. In deze eerste fase werd tot op ca. -3,40m ten opzichte van het maaiveld afgegraven, tussen de 3,18m TAW (zuiden) en 3,46m TAW (noorden).

De opgraving werd onderbroken. De aannemer zou de werkput terug opvullen zodat hij al kon beginnen met het uitbreken van de nog aanwezige funderingsmuren van het afgebroken gebouw aan de putzijden. Daarna zouden er bodem/grondboringen gebeuren aan de rand van de werkput.

Vervolgens zouden er palen rondom de bouwput worden geplaatst, gevolgd door bemaling. Na dit alles zou de bouwput terug leeggemaakt kunnen worden onder begeleiding van een archeoloog en het onderzoek worden vervolgd.

De toevalsvondst van fase 1 werd daarmee afgesloten. Dit uit praktische overwegingen. Het was de bedoeling een nieuwe toevalsvondst te melden in het meldingsformulier van het agentschap Onroerend Erfgoed. Na het melden van een nieuwe toevalsvondst werd op het terrein vastgesteld dat de kelder al volledig was uitgegraven. De eigenaars werkten niet mee en men kwam niet tot een unanieme toestemming. De tweede fase kon bijgevolg niet plaatsvinden. Een gevolg hiervan is dat een deel van de resultaten van het wel uitgevoerde veldwerk, en dan met name de sporenrelaties van de sporen in het tweede vlak, onder voorbehoud dienen te worden bekeken aangezien deze in die eerste fase niet systematisch werden gecoupeerd of uitgebroken en dus onvolledig kunnen zijn.

fase niet systematisch werden gecoupeerd of uitgebroken en dus onvolledig kunnen zijn.

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

De uitvoering van dit onderzoek - de registratie en opgraving van de gemelde toevallsvondst - vond plaats volgens de bepalingen van het Onroerenderfgoeddecreet (2013) zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0).

Gezien het hier een toevalsvondst betreft, was er geen sprake van een vooraf bepaalde strategie.

Op woensdag 13 maart 2019 werd door archeoloog Geert Vynckier en zijn ploeg van het agentschap Onroerend Erfgoed het eerste archeologisch vlak aangelegd. Op donderdag werd door het team van Monument Vandekerckhove het onderzoek overgenomen. Monument Vandekerckhove nam het veldwerk en archeologierapport voor rekening, waarna alle foto's, vondsten, stalen en documentatie werden overgedragen aan het Agentschap Onroerend Erfgoed. In juli 2022 ontving Monument Vandekerckhove de opdracht tot het schrijven van het eindrapport.

In totaal werd ca 477m² opgegraven. In de eerste fase werd tot op ca. -3,40m ten opzichte van het maaiveld afgegraven, tussen de 3,18m TAW (zuiden) en 3,46m TAW (noorden). Voor het afgraven werd gebruik gemaakt van een rupskraan met een platte graafbak van 1,80m breed. De bodem werd afgegraven tot op het archeologisch relevante niveau, waar de sporen (vloeren) zichtbaar werden. Dit gebeurde steeds onder begeleiding van de leidinggevende archeoloog om te verzekeren dat de juiste diepte werd bekomen. Onmiddellijk na het uitgraven werden de sporen opgeschoond, gefotografeerd en beschreven, waarna de sporen werden ingemeten met een gps-toestel. Een deel van de sporen (dat zich hiervoor leende) werd gecoupeerd om een beter zicht te krijgen op hun opbouw. De profielen van de coupes werden gefotografeerd, beschreven en getekend op schaal 1:20. Alle vondsten werden gerecupereerd per context. Er werden bulkmonsters, pollenmonsters of andere stalen genomen wanneer de sporen zich hier toe leenden.

Geert Vynckier ((OE/ERK/Archeoloog/2022/00046) stond als erkend archeoloog van het agentschap Onroerend Erfgoed in voor de site, Lies Dierckx (OE/ERK/Archeoloog/2016/00144) als terreinverantwoordelijke voor Monument Vandekerckhove. Verder bestond de veldploeg uit: Bert Mestdagh (assistent archeoloog Monument Vandekerckhove), Jeska Pepermans (assistent archeoloog Monument Vandekerckhove), Bart Bartholomieux (assistent archeoloog Monument Vandekerckhove), Mokhaled Abdullah (assistent archeoloog Monument Vandekerckhove), Werner Wyns (veldtechnicus Monument Vandekerckhove). Pierre Legrand stond in voor het aardkundig aspect van het onderzoek (Monument Vandekerckhove). Dirk Van Hove verzorgde de metaaldetectie.

Bij het aanleggen van vlak 1 en vlak 2 werd beroep gedaan op 2 krachten van het agentschap: Jurgen Staf en Michel Mulleners (depotmedewerkers).

Karen Minsaer van de archeologische dienst Stad Antwerpen kwam verschillende malen langs voor het verlenen van advies. Zij leverde ook archiefgegevens aan van Marc Hendrickx van de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis (AVBG).

Inbreng van specialisten of derden of externen voor wetenschappelijke advisering:

Brigitte Cooremans (agentschap Onroerend Erfgoed): zaden en vruchten uit de stalen van kuil S148 in beerput S91/S147

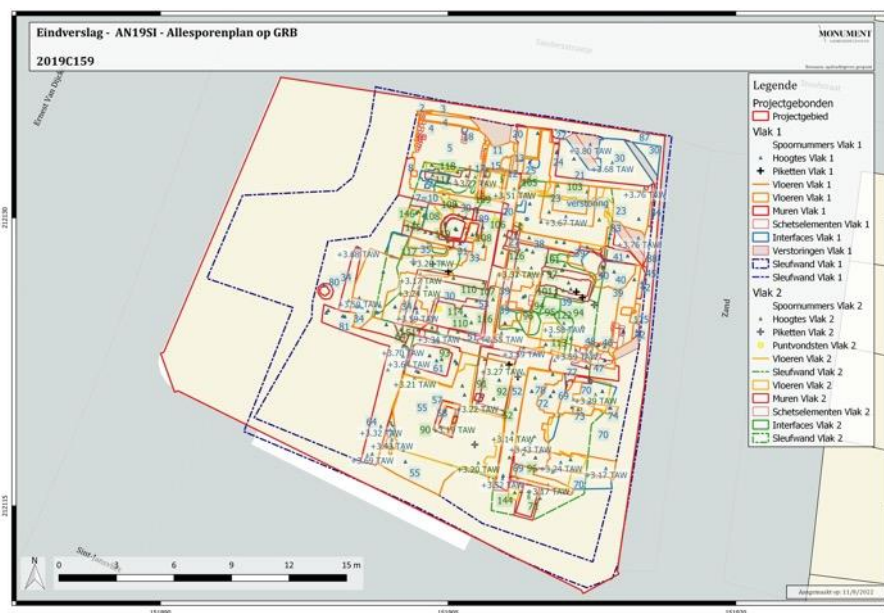
An Lentacker (agentschap Onroerend Erfgoed): dierlijk botmateriaal

Koen De Groote (agentschap Onroerend Erfgoed): advies studie aardewerk

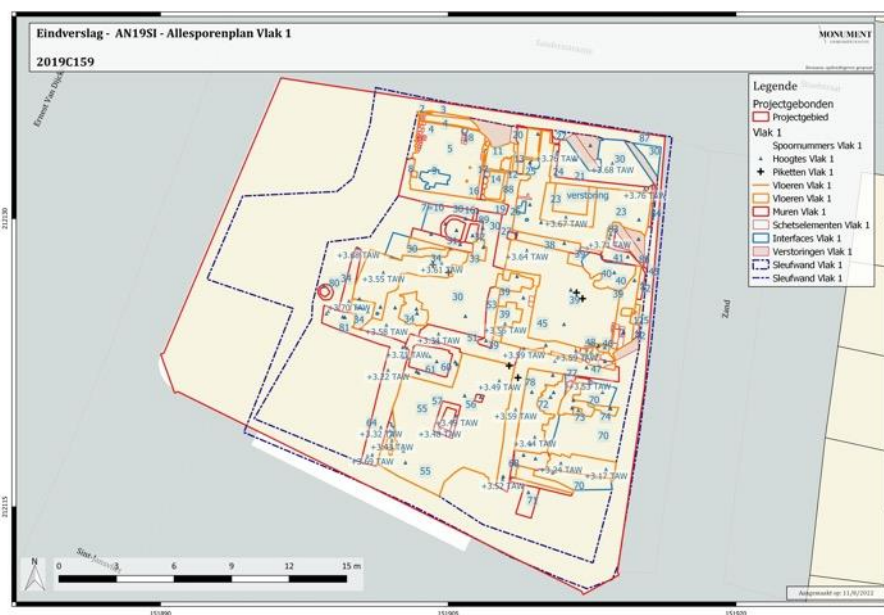
Het plan met de contouren van de aangelegde werkputten en geregistreerde sporen wordt bijkomend aangeleverd in Autocad DWG bestandsformaat (.dwg).

5 AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

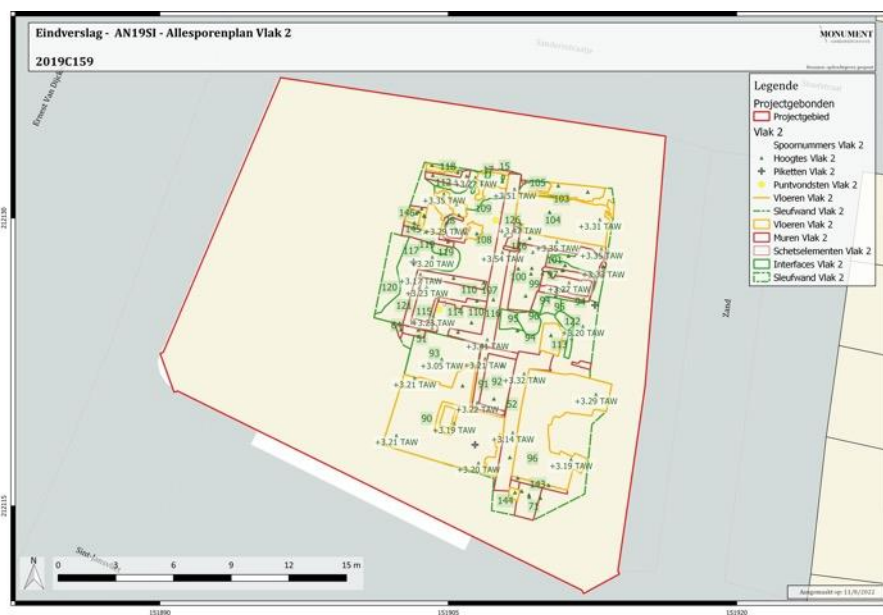
De studie beperkt zich tot case-gebonden onderzoeksvragen met betrekking tot de aard van de vindplaats, de datering, de relatie en de fasering van sporen en vondsten. Eigen aan het onderzoek van een beperkte toevalsvondst is dat de uitwerking ervan veel vertelt over deze vindplaats maar weinig over de ruimere context.

Figuur 4: Allesporenplan op GRB (bijlage 24, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 5: Allesporenplan Vlak 1 op GRB (bijlage 24, © Monument Vandekerckhove).

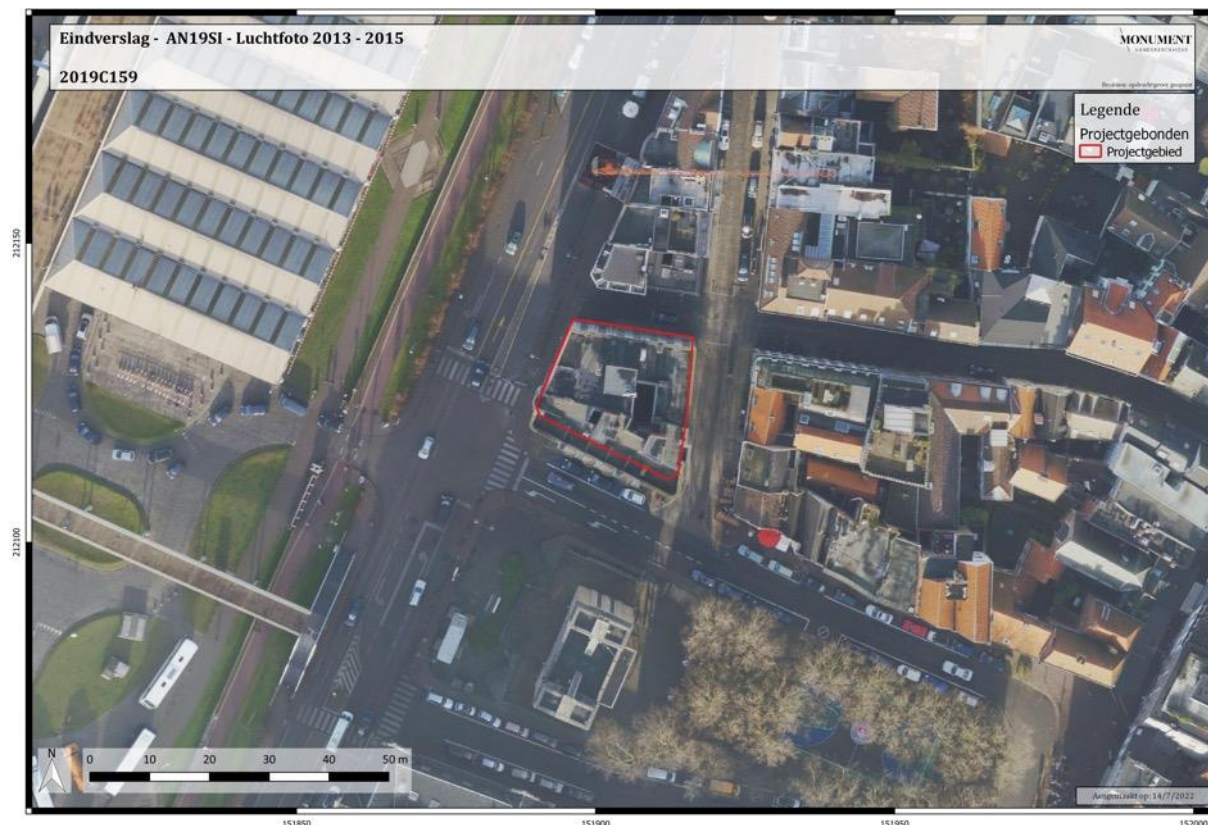

Figuur 6: Allesporenplan Vlak 2 op GRB (bijlage 50, © Monument Vandekerckhove).

6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT¹

6.1 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

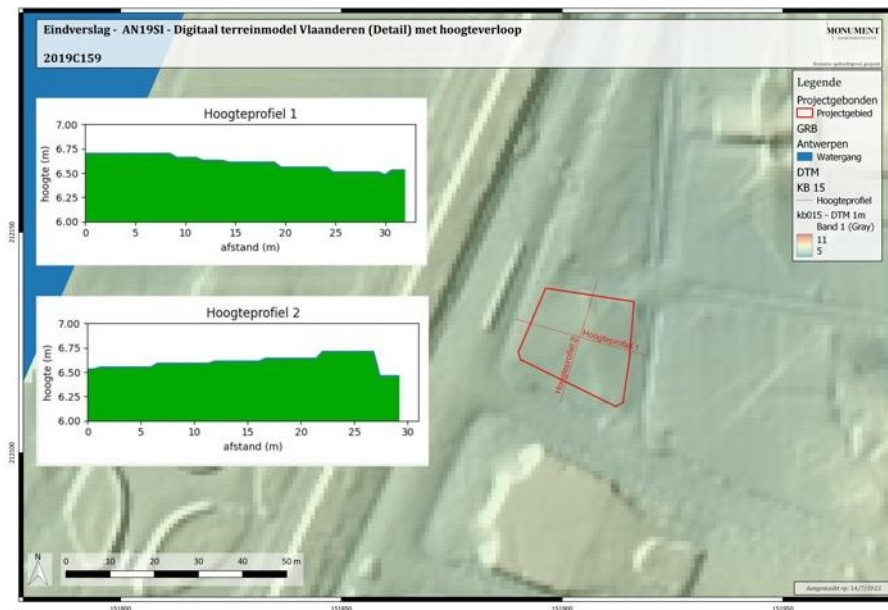
Het onderzoeksgebied is gelegen aan de Ernest Van Dijkstraat, het Sandersstraatje, Zand en de Sint-Jansvliet in Antwerpen (Figuur 7). Hydrografisch behoort het terrein tot het Beneden-Scheldebekken. Het onderzoeksgebied bevindt zich ten oosten van de Schelde, ter hoogte van de Sint-Annatunnel (voetgangerstunnel).

Figuur 7: Luchtfoto 2013 – 2015 met aanduiding projectgebied (© geopunt.be) (bijlage 3).

Het onderzoeksgebied kent slechts beperkte hoogteverschillen (Figuur 8). De hoogte van het terrein is te situeren tussen ca. 6,50 m en 6,75 m TAW. Het terrein helt zéér licht af naar het oosten toe.

¹ In 2016 werd door All-Archeo een archeologienota opgemaakt voor het projectgebied. Dit bestaat uit een bureaustudie 2016F21 en een proefsleuven- en proefputtenonderzoek 2016F180: Reyns & Claessens 2016. De relevante informatie werd hieruit overgenomen.

Figuur 8: Digitaal hoogtemodel met hoogteprofiel (© geopunt.be)(bijlage 4).

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied bestaat aan de westkant uit de Formatie van Berchem, dat gekenmerkt wordt door donkergroen tot zwart zand dat sterk glauconiethoudend is, plaatselijk met schelpen aan de basis, en dat onderaan kleihoudend is. De oostzijde van het onderzoeksgebied bestaat uit de Formatie van Kattendijk, dat gekenmerkt wordt als grijsgroen tot grijs fijn zand dat glauconiethoudend en plaatselijk kleihoudend is². De bodemkaart verschaft geen gegevens over de bodemopbouw. Het volledige terrein wordt weergegeven als bebouwde zone (OB) wat ook duidelijk is op het terrein (Figuur 9).

Het bouwblok is opgenomen in de inventaris van het Onroerend Erfgoed³.

Figuur 9: Projectgebied centraal op de bodemkaart (© Geopunt.be, Bijlage 5).

² Databank ondergrond Vlaanderen 2022.

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016a.

Figuur 10: Laatste bebouwing op kadastraal perceel 3515A Zand voor sloop, met zicht op de gevels aan Sint-Jansvliet (© Van Damme 2015, 17).

6.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT⁴

6.2.1 Historisch en iconografisch kader

Onderstaande projectie (met dank aan de stadsarcheologische dienst van Antwerpen) toont de verschillende gekende historische en archeologische waarden op een recente luchtfoto. De site is aangeduid met groen, vlak naast het Sint-Jansvliet (Figuur 11 en Figuur 12).

⁴ Grotendeels ontleend aan REYNS N. & CLAESSENS L. 2016.

Figuur 11: Archeologische projectie, zone Sint-Jansvliet (© Stad Antwerpen dienst archeologie 2019).

Figuur 12: Legende van de archeologische projectie (© Stad Antwerpen dienst archeologie 2019).

Het onderzoeksgebied situeert zich tussen de veronderstelde oudste kerkelijke centra, die te situeren zijn rond Sint-Michiels en rond de Sint-Walburgis in de zone van de burcht van Antwerpen. Ze zijn respectievelijk gesticht in de 8ste -9de eeuw en de 10de-11de eeuw⁵.

Het bouwblok is gelegen aan het Sint-Jansvliet. Dit vliet ontstond toen omstreeks 1200 een kreek uitgediept werd tot een vliet. Bij de stadsuitbreiding in het begin van de 13de eeuw vormde ze de zuidelijke grens van de stad. 'De plaetse geheeten tsant', ten noorden van het Sint-Jansvliet, bleef onbebouwd tot het in percelen werd opgedeeld en door het stadsbestuur verkocht werd in 1396. Toen zou ook de zandplaat, waarnaar het toponiem Zand refereert, opgehoogd zijn. Door bestrating van de oostgrens van de zandplaat in 1401 ontstond de straat Het Zand. Door de bouw van huizen op de opgehoogde zandplaat ontstond een verlenging van de Stoofstraat, meer bepaald het Sandersstraatje⁶.

Er zijn twee historische redezichten waarop de gebouwen van het onderzoeksgebied te zien zijn naast het Sint-Jansvliet. Op het redezicht door Joannes Vrients uit 1630 valt de Blauwbaardtoren naast de herberg Den Draeck op. Het is duidelijk dat het vliet zich vlak naast het onderzoeksgebied bevindt (Figuur 13).

Op het zicht van de Jan Blauwbaardstoren aan de Sint-Jansvliet door Jozef Linnig in 1886 zijn verschillende huizen te zien (Figuur 14). Enkele, zoals Den Draeck, Papegaeyken en In het Hert zijn te relateren aan de kadastrale ligger uit 1584-1585⁷.

Figuur 13: Detail Redezicht door Vrients, Joannes Baptista, 1630 (© Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience 2022).

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016b.

⁶ Van Damme 2015, 2.

⁷ Van Damme 2015, 4-5.

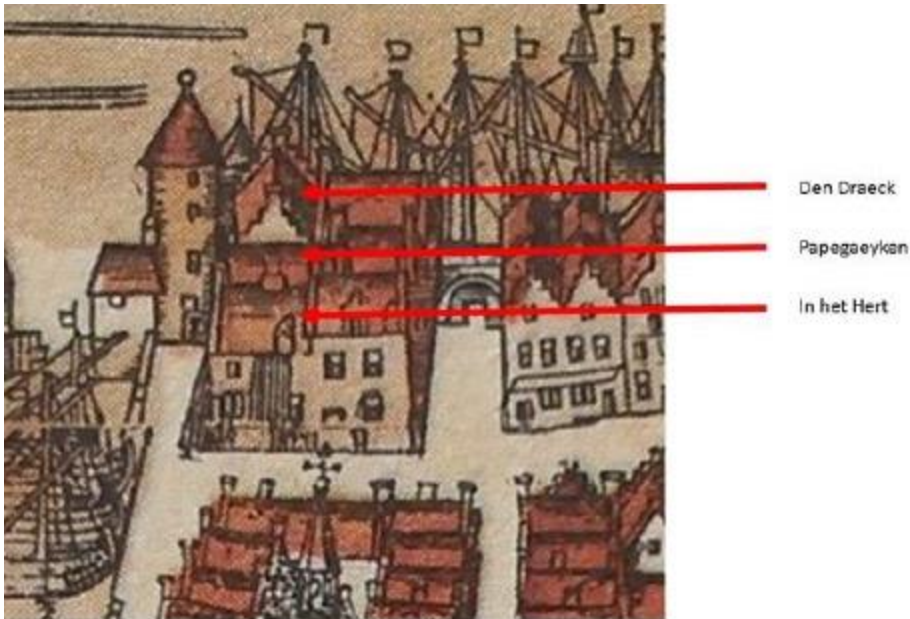
Figuur 14: Jan Blauwbaardstoren aan het Sint-Jansvliet, Jozef Linnig, 1886 (© Museum Plantin Moretus 2022b).

Op het plan van Virgilius Bononiensis uit 1565 zijn verschillende huizen te zien (Figuur 15 en Figuur 16). Enkele, zoals Den Draeck, Papegaeyken en In het Hert zijn te relateren aan de kadastrale ligger uit 1584-1585. De ligger vermeldt echter meer huizen aan het Sandersstraatje dan er afgebeeld zijn op het plan van Virgilius Bononiensis. Het ging om kleine huisjes, waarvan de schaal van het plan wellicht niet toeliet ze in detail weer te geven⁸.

Figuur 15: Plan van Antwerpen door Virgilius Bononiensis 1565 met situering projectgebied (© Museum Plantin Moretus 2022a) (bijlage 6).

⁸ Van Damme 2015, 4-5.

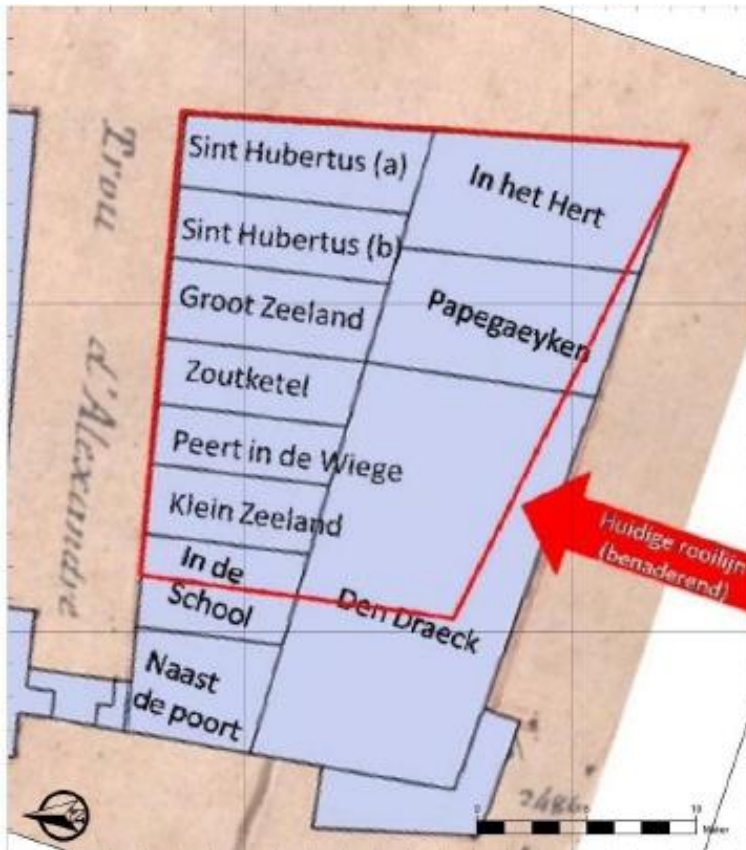
Figuur 16: Detail van het bouwblok op het plan van Virgilius Bononiensis (1565) met aanduiding van de besproken gebouwen (Van Damme J. 2015, 5) ⁹.

Jongere stadsvoorstellungen en archiefdocumenten geven aan dat deze toestand tot op het einde van de 18de eeuw grotendeels ongewijzigd bleef (Figuur 17 en Figuur 18).

Figuur 17: Gevelplan wijk 4 ca. 1800 met situering projectgebied (© Felixarchief 2022a) (bijlage 7).

⁹ Reyns N. en Claessens L. 2016.

Figuur 18: De namen van de panden in het bouwblok overgezet op een uitsnede van het gevelplan van ca. 1800 (© Van Damme 2015, 6).

In de Franse periode onderging de buurt grondige aanpassingen. De stadsmuren aan de Schelde werden afgebroken in 1797-1804 en de Scheldekaai werd in 1804-1819 een eerste keer verbreed. De afbraak van de muur werd gevolgd door een ophoging van de vrijgekomen gronden en de bouw van kaaimuren in 1837. Deze toestand is te zien op de kaart van Losson uit 1846. Op dit plan is te merken dat de rooilijn aan het Sint-Jansvliet niet meer recht verloopt, als gevolg van de verbreding van de Scheldekaai. Die verbreding was in 1846 slechts gedeeltelijk uitgevoerd. Bij de eerste verbreding van de Scheldekade werden het huis Den Draeck en het naamloze huis “naast de poort” ten minste grotendeels gesloopt en langs de kaaien vervangen door één enkel gebouw¹⁰.

Ook in het Sandersstraatje vonden wijzigingen plaats. De huizen “In de School” en “Klein Zeeland” bleven bewaard. De huizen “Peert in de Wiege”, “Zoutketel”, “Groot Zeeland” en “Sint-Hubertus” werden samengevoegd. Een deel van het terrein was in 1846 onbebouwd (Figuur 19). Tussen 1877 en 1885 werd overgegaan tot de rechtekking van de Scheldekaaien. Daarbij werd het Sint-Jansvliet gedempt en werd een nieuwe rooilijn gerealiseerd. Van het meest westelijke deel van het bouwblok werd daartoe nogmaals een stuk onteigend en werd de bebouwing gesloopt¹¹.

¹⁰ Van Damme 2015, 6-7.

¹¹ Van Damme 2015, 8.

Figuur 19: Kaart van Losson (1846) met aanduiding van het projectgebied (© Felixarchief 2022b) (bijlage 8)

Tegenover de kaaien werd wellicht kort daarop een nieuw gebouw gerealiseerd. De precieze bouwdatum is niet gekend. De vergunning werd wellicht niet afgeleverd door het stadsbestuur, omdat het terrein sinds 1802 beschouwd werd als toebehorend aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken. In 1856 werd een bouwaanvraag ingediend voor twee nieuwe huizen, ter hoogte van Sint-Jansvliet 3-5. In 1933 werd een aanvraag ingediend om de huizen te slopen, samen met het pand Van Dijckkaai 35 en het optrekken van een nieuw gebouw¹².

De Van Dijckkaai is bezet met twee gebouwen (Sint-Jansvliet 1 en van Dijckkaai 35-36) opgetrokken na de rechtekking van de Scheldekaaien in 1880 en vóór 1902, de datum van een bouwaanvraag voor een verbouwing¹³.

Figuur 20: Vestingen: de waterpoort of Scheldespoort, Antwerpen niet gedateerd (© Felixarchief 2022c).

¹² Van Damme 2015, 10.

¹³ Van Damme 2015, 11.

Figuur 23: Kelderplan geplande toestand uit 1933 (© Van Damme 2015, 14).

6.2.2 Archeologisch kader

Het onderzoeksgebied is gelegen in de archeologische zone van de historische stadskern van Antwerpen (Figuur 24)¹⁵.

Figuur 24: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het projectgebied (S.N. 2016a) (bijlage 9).

Grenzend aan het onderzoeksgebied bevindt zich CAI ID 366181, de locatie van de 14de-eeuwse stadspoort, bekend als het Sandersgat¹⁶. Meer naar het noorden toe bevindt zich CAI ID 366180, dat de locatie van de 14de-eeuwse stadspoort aanduidt, bekend als de Maaigatpoort¹⁷. Ten zuidoosten

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016c.

¹⁶ S.N. 2016b.

¹⁷ S.N. 2016c.

Op basis van de kaart van Losson uit 1846 zijn verschillende locaties geregistreerd als 'stadskern': CAI ID 366287²⁰, CAI ID 366291²¹, CAI ID 366293²², CAI ID 366298²³ en CAI ID 366299²⁴.

- CAI ID 156319: Antwerpen, Pelgrimsstraat 11. Tijdens de controle van werken werd een bakstenen waterput uit de late middeleeuwen aangetroffen. De put was onderaan opgebouwd uit een houten ton²⁵.

- CAI ID 156243: Antwerpen, Pelgrimsstraat 17. Op deze locatie werd een afval- en/of beerput gevonden die initieel dateerde uit de 16de-17de eeuw, maar die in eind 18de-begin 19de eeuw opnieuw in gebruik is geweest²⁶.
- CAI ID 156322: Antwerpen, Hoogstraat 27-31. Tijdens de controle van werken werd op een volgestorte waterput uit de 16de-17de eeuw gestoten²⁷.
- CAI ID 151561: Antwerpen, Binnentuin Museum Plantin-Moretus. Bij de opgraving van de binnentuin van het Plantin-Moretuseum werden resten van een 18de-eeuws rioleringssysteem aangetroffen, dat was opgebouwd uit baksteen, natuursteen en kalkmortel. Mogelijk had het iets te maken met een afwateringssysteem om de wateroverlast van de tuin aan te pakken²⁸. Het Plantin-Moretuseum bevindt zich in een beschermd monument sinds 1938²⁹.
- CAI ID 156341: Antwerpen, Stoofstraat 14. Bij een opgraving werden verschillende archeologische resten aangetroffen uit de nieuwe tijd. Het gaat om een bestrating in met de hand gehakte witte stenen en enkele huizen uit de vroege 16de eeuw, drie beerputten uit de 15de, de 16de en de 18de eeuw, en tenslotte ook nog heel wat aardewerk daterend uit de 16de tot 20ste eeuw³⁰.

Ter hoogte van CAI ID 100555, Oever/Korte Ridderstraat werden niet alleen resten aangetroffen uit de late middeleeuwen, maar ook uit de vroege ijzertijd. Het gaat om niet nader bepaalde sporen uit de late middeleeuwen, en een kuil met aardewerk, houtskool en verbrande leem uit de vroege ijzertijd³¹.

³¹ S.N. 2016p.

Op de locatie Hoogstraat I (CAI ID 155897) werden naast enkele 16de-eeuwse kelders ook een kuil met aardewerk aangetroffen, waaronder terra sigillata uit de Romeinse periode en scherven uit de late middeleeuwen³². Ter hoogte van de Bergstraat te Antwerpen (CAI ID 152816) zou Romeins en inheems aardewerk zijn gevonden in de jaren '60 van de vorige eeuw. Volgens de heer E. Warmenbol klopt dit echter niet. Hierover is verder niets geweten³³.

Tijdens een plaatsbezoek op 13/06/2016 werd vastgesteld dat de huidige kelderverdieping van Sint-Jansvliet 1-5 in 1933 aangelegd is. De kelders van Van Dijckkaai 35 kennen nagenoeg allemaal een overspanning door middel van troggewelven. Dit wijst op een datering in de (tweede helft van de 19de eeuw. Enkel één kelderruimte aan t' Zand wijkt hiervan af. Het is voorzien van een tongewelf, dat parallel ligt aan de straat. De ligging en de afmetingen van deze kelderruimte komen niet overeen met de bouwvolumes die te zien zijn op het gevelplan van ca. 1800, maar kunnen wel behoren tot het bouwvolume dat te zien is op de kaart van Losson uit 1846. Bijgevolg is deze kelderruimte vermoedelijk te dateren in de eerste helft van de 19de eeuw.

6.2.3 Archeologisch vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat er een hoge verwachting is naar archeologisch erfgoed binnen het onderzoeksgebied en dat maatregelen waarschijnlijk aangewezen zijn, gelet op de impact van de geplande werken. Het bureauonderzoek leverde echter niet voldoende informatie over de bewaringstoestand, omvang en het potentieel op kenniswinst van de archeologische site, waardoor geen uitspraken gedaan konden worden over de aard van de maatregelen en de concrete aanpak ervan. Daarom werd besloten over te gaan tot een onderzoek door middel van proefputten³⁴. Dit werd uitgevoerd door archeologisch studie bureau All-Archeo.

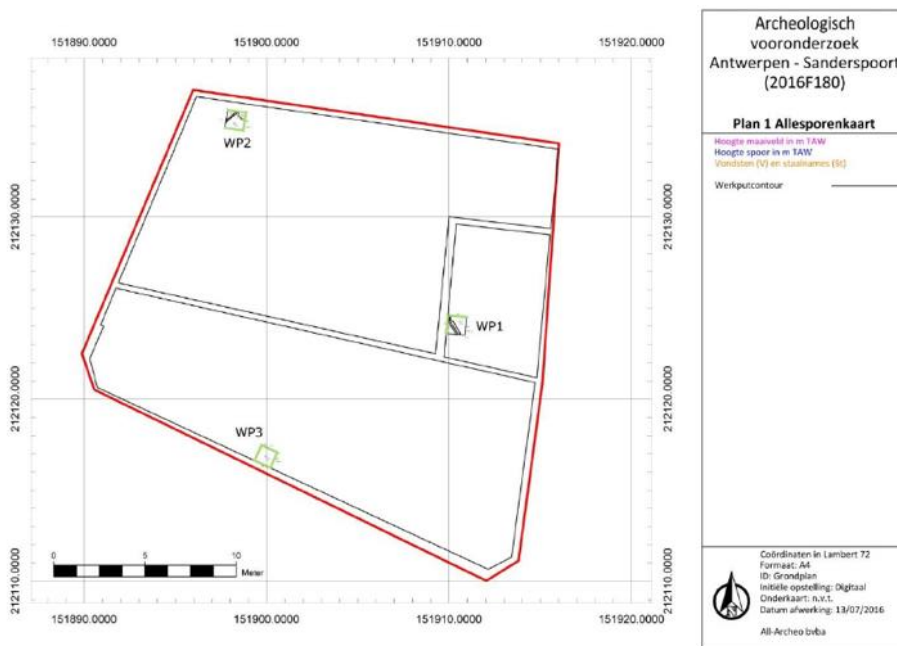
De proefputten hadden afmetingen van 1x1 m en werden manueel aangelegd. De beperkte oppervlaktes van de proefputten werden ingegeven door de beperkte werkruimte, maar lieten wel toe om de onderzoeksvragen te beantwoorden en zo de onderzoeksdoelen te bereiken. De diepte van de proefputten bedroeg 6,90 m onder de huidige keldervloer (verstoringsdiepte geplande bouwwerken) of een hoger niveau, totdat alle relevante archeologische niveaus onderzocht waren³⁵.

³² S.N. 2016q.

³³ S.N. 2016r.

³⁴ Hendriks 2017.

³⁵ Reyns & Claessens 2016.

Figuur 25: Allesporenkaart
(© Reyns N. en Claessens L. 2016).

In totaal werden drie werkputten aangelegd. Er werd telkens één proefput aangelegd in elke zone die overeenkomt met één kelderfase. De oudste kelderfase was een kelderruimte met tongewelf uit de eerste helft van de 19de eeuw. Daarop volgde een kelderfase met troggewelven uit de tweede helft van de 19de eeuw. De derde kelderfase dateerde uit 1934. De proefputten werden aangelegd op enkele strategische plaatsen. Per kelderfase werd één proefput aangelegd omdat per bouwphase de funderingsdiepte en de vloeropbouw kon verschillen.

Tijdens het onderzoek werden geen resten van de oorspronkelijke bodemopbouw vastgesteld³⁶. Er was enkel sprake van muurresten en antropogene, puinrijke ophogingslagen. De menselijke ingrepen uit de nieuwste tijd leken het oudere bodemarchief volledig te hebben vergraven. Enkel diepere sporen zoals waterputten uit oudere periodes konden volgens de archeologen nog bewaard zijn onder de vastgestelde muurresten.

De geplande bodemingrepen zouden alle vastgestelde archeologische niveaus onder de huidige keldervloer volledig verstoren. De geplande bodemingreep heeft namelijk een verstoringsdiepte van 9,60 m onder het maaiveld of 6,90 m onder het vloerniveau van de huidige kelder. Het onderste archeologische niveau dat vastgesteld werd tijdens het proefputtenonderzoek bevindt zich op 54 cm onder de huidige keldervloer.

Tijdens het onderzoek werden archeologische sporen vastgesteld. Het betrof echter uitsluitend muurresten en ophogingslagen die gedateerd kunnen worden in de 19de en 20ste eeuw. Onder de vastgestelde muurresten werden geen resten van de oorspronkelijke bodemopbouw meer vastgesteld. Oudere archeologische sporen leken daarom vermoedelijk volledig verstoord en werden daarom niet meer verwacht binnen het onderzoeksgebied. Enkel zeer diepe archeologische sporen zouden volgens de archeologen nog deels bewaard gebleven kunnen zijn. De ensemblewaarde van de archeologische site leek dusdanig verstoord dat de vondst van enkele zeer schaarse sporen niet meer in een ruimer kader zou kunnen worden geplaatst worden. Daarom werd beslist om het projectgebied vrij te geven voor de verdere werken³⁷.

³⁶ Reyns & Claessens 2016.

³⁷ Ibidem.

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Het projectgebied ligt in het centrum van de stad. Er kon geen natuurlijke bodemopbouw worden vastgesteld. De randen van de bouwput bestonden uit verschillende puinige ophogingslagen en recente keldermuren en waren niet stabiel genoeg om een mooi profiel te plaatsen (Figuur 26 t.em. Figuur 30). De vloeren van de recentste kelders situeerden zich allen op ca. 4m TAW. De keldermuren zelf waren nog deels witgekalkt.

Figuur 26: Vlak 1 vanuit het noordwesten bekeken met aanduiding van het niveau van de recentste kelderniveaus (wit)
(© Monument Vandekerckhove).

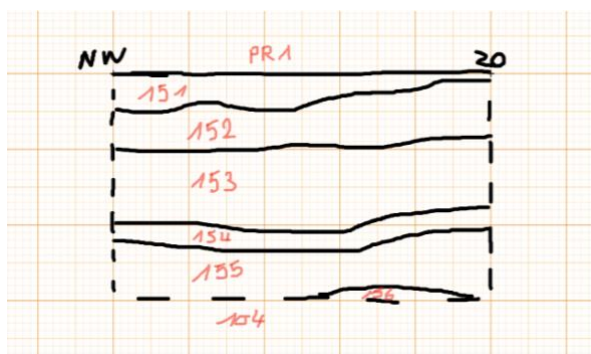
Figuur 27: Vlak 1 vanuit het zuidoosten bekeken met aanduiding van het niveau van de recentste kelderniveaus (wit)
(© Monument Vandekerckhove).

De voor het onderzoek relevante stratigrafie bestaat uit een opeenvolging van verschillende vloerniveaus en muurresten waarvan profiel 1 een illustratie is.

Profiel 1:

Profiel 1 (Figuur 31, Figuur 32) situeert zich in de NO-hoek van het projectgebied (Figuur 33). Vloer S23, op ca. 3,70m TAW, bestaat uit bakstenen tegels van 15x7x?cm met een harde donkergrijze mortel. Hieronder ligt een vrij vaste stabilisatielaag van geel zand (S151), met daaronder een vrij vaste en lichtbruine laag (S152). Daaronder ligt S153, een puinige bruinig grijze laag met veel baksteenbrokken en kalkmortelbrokken. S154 is vervolgens een gelig grijze puinige laag met ook enkele brokjes houtskool. Daaronder bevindt zich S155, een gelig grijze puinige laag. S156 is lokaal een gelig bruin leemlaagje zonder inclusies op vloer S104. Op de tegels van vloer S104 zit een zwarte, vettige aanslag waardoor vermoed wordt dat dit een kelder betrof voor opslag van houts- of steenkool (zie verder). Vloer S104 bestaat uit baksteentegels van 24x11x3cm, ze liggen kwartsteens, soms halfsteens in banenverband.

Figuur 31: Profiel 1 (schaal 1/10): opeenvolging van vloeren en stabilisatielagen (© Monument Vandekerckhove). De bovenzijde situeert zich op ca. 3,60m TAW. Vloer S104 situeert zich op ca. 3,30m TAW.

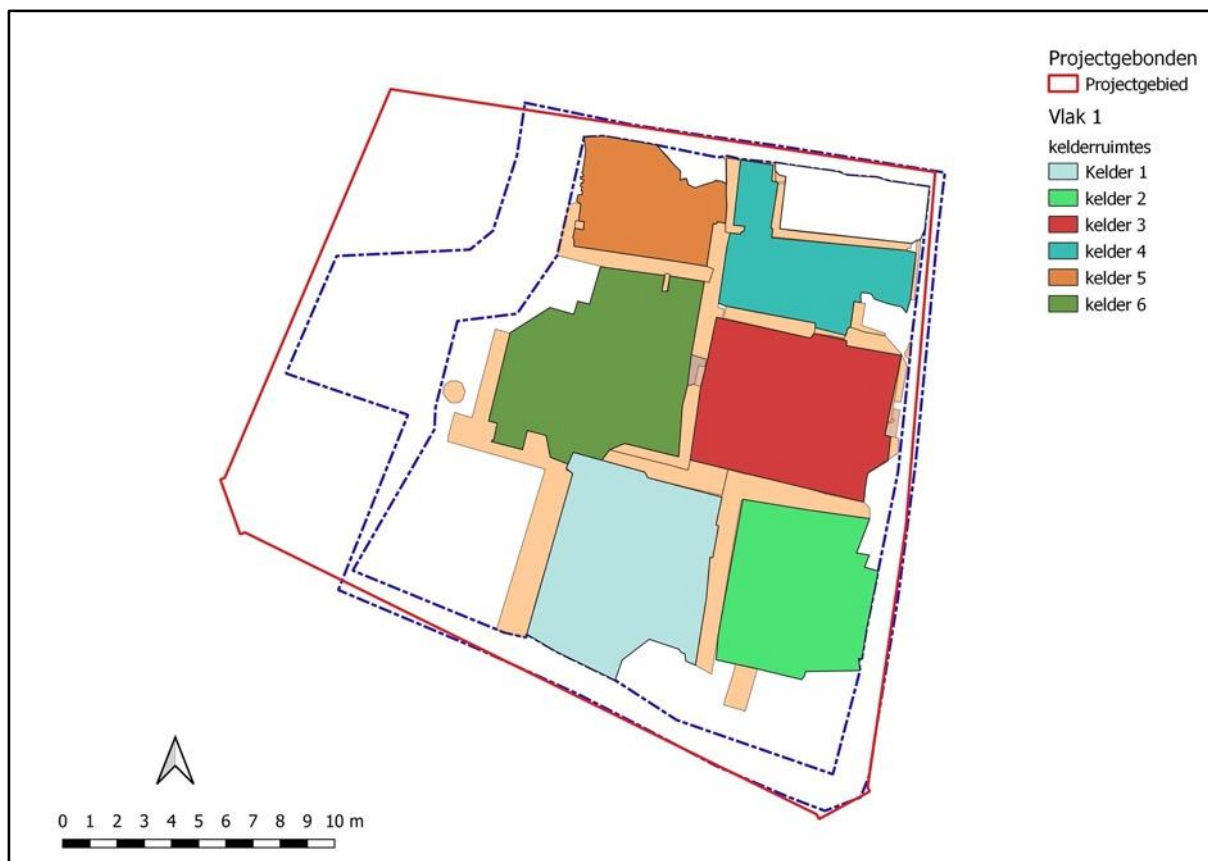
Figuur 32: Profiel 1. Zicht vanuit het westen. Lokaal was vloer S103 uitgebroken en was in vlak enkel laag S153 = 105 zichtbaar (© Monument Vandekerckhove).

7.2 SPOREN EN STRUCTUREN

De aangetroffen archeologische site bestaat uit verschillende kelders. Het gaat om vloeren en muren van de woningen die gericht stonden op het straatje ten oosten van het projectgebied, het Zand. Het voorheen onbebouwde Zand werd pas in 1396 opgehoogd, verkaveld en verkocht. De oudste te verwachten bebouwing op de site valt dus te dateren in het begin van de 15de eeuw.

Naar datering toe is het moeilijk de verschillende sporen en structuren te dateren. Het sporenbestand bestaat immers grotendeels uit muren en vloeren. Er zijn slechts enkele contexten met dateerbaar vondstmateriaal en daarvan is er maar 1 gesloten context (S148) die te dateren valt vanaf de 17de eeuw. De overige contexten (S94, 96, 106, 222, 128) betreffen wellicht ophogingslagen of stortlagen waarin het materiaal gemengd is en slechts een datering *ante quem* kan geven. Binnen het muurwerk zelf, en dan meer bepaald binnen de baksteenformaten (o.a. 23,5x11x3cm ; 20x9x6cm ; 18x9x6cm ...), was geen chronologisch onderscheid te maken en kon enkel gesteld worden dat de voorkomende baksteenformaten vooral vanaf de 16de eeuw in gebruik zijn. Enige chronologie was bijgevolg enkel stratigrafisch vast te stellen. De onderlinge fasering was echter niet altijd afdoende te bepalen doordat de meeste sporen niet gecoupeerd waren omdat daarvoor gewacht werd op de (uiteindelijk niet uitgevoerde) 2de fase, wanneer er bemaling zou zijn. Door de afwezigheid van een duidelijke chronologische fasering is uiteindelijk geopteerd om de sporen en structuren te benaderen vanuit de 2 aangelegde vlakken en volgens de verschillende vastgestelde kelderruimtes (Figuur 34). Eerst worden, voor een goed begrip, per vlak enkele overzichtsfoto's en plannen ingevoegd, nadien worden de verschillende kelderruimtes besproken. In totaal werden 156 sporen geregistreerd, waaronder: 53 muren, 32 vloeren, 43 interfaces zoals uitbraaksporen, kuilen en beerputten (4), en 28 lagen.

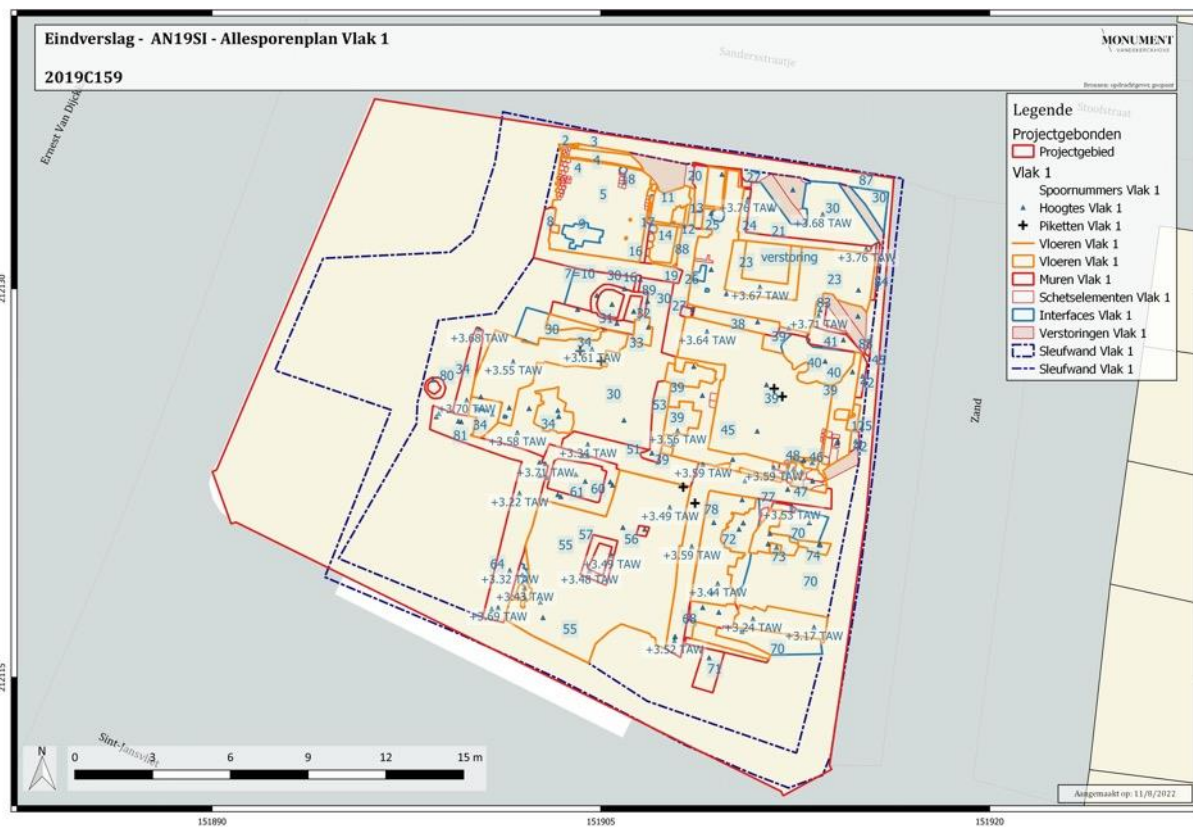
Figuur 34: Vlak 1 met de verschillende kelderruimtes (© Monument Vandekerckhove).

7.2.1 Vlak 1

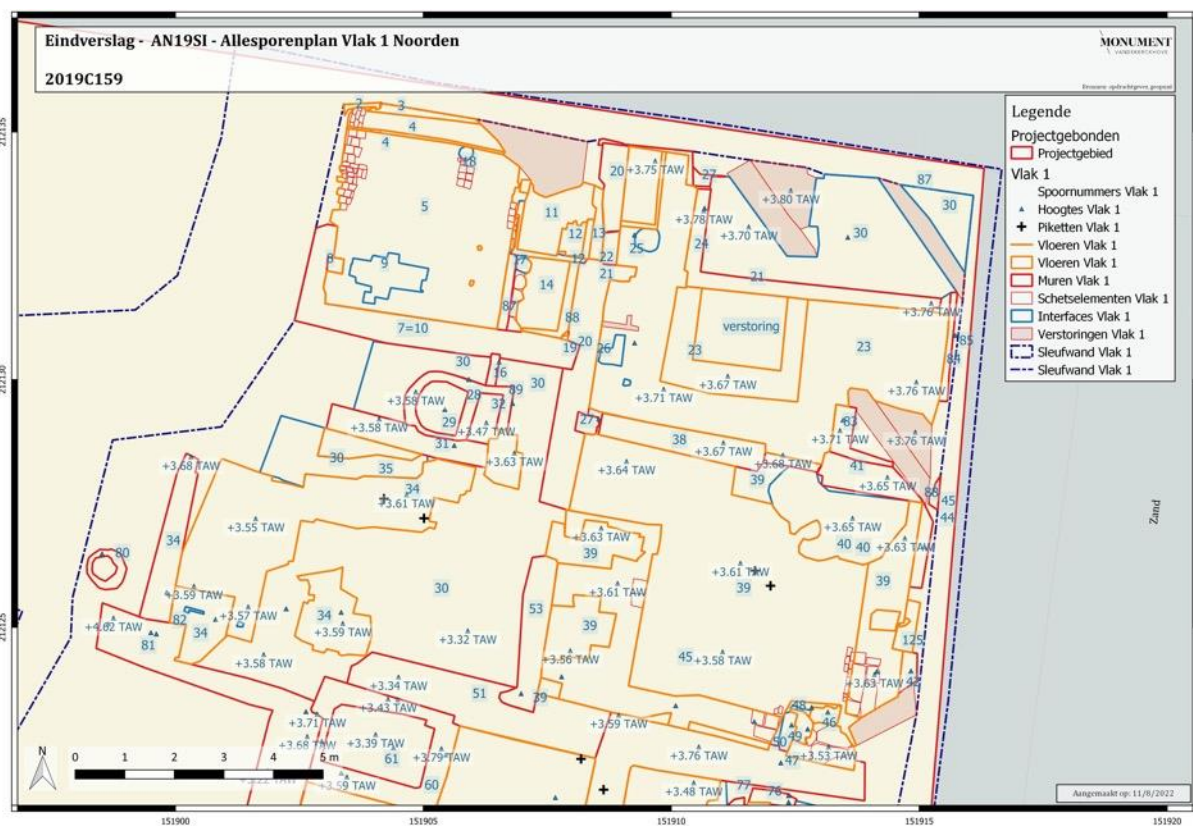
Vlak 1 werd onder begeleiding van een archeoloog, machinaal aangelegd op ca. 2,70m diepte t.o.v. het maaiveld, tussen de 3,48m TAW in het zuiden en 3,75m TAW in het noorden. Er werden voornamelijk muren en vloeren waargenomen waarbij 6 kelderruimtes werden vastgesteld (Figuur 34, Figuur 39 tot Figuur 42).

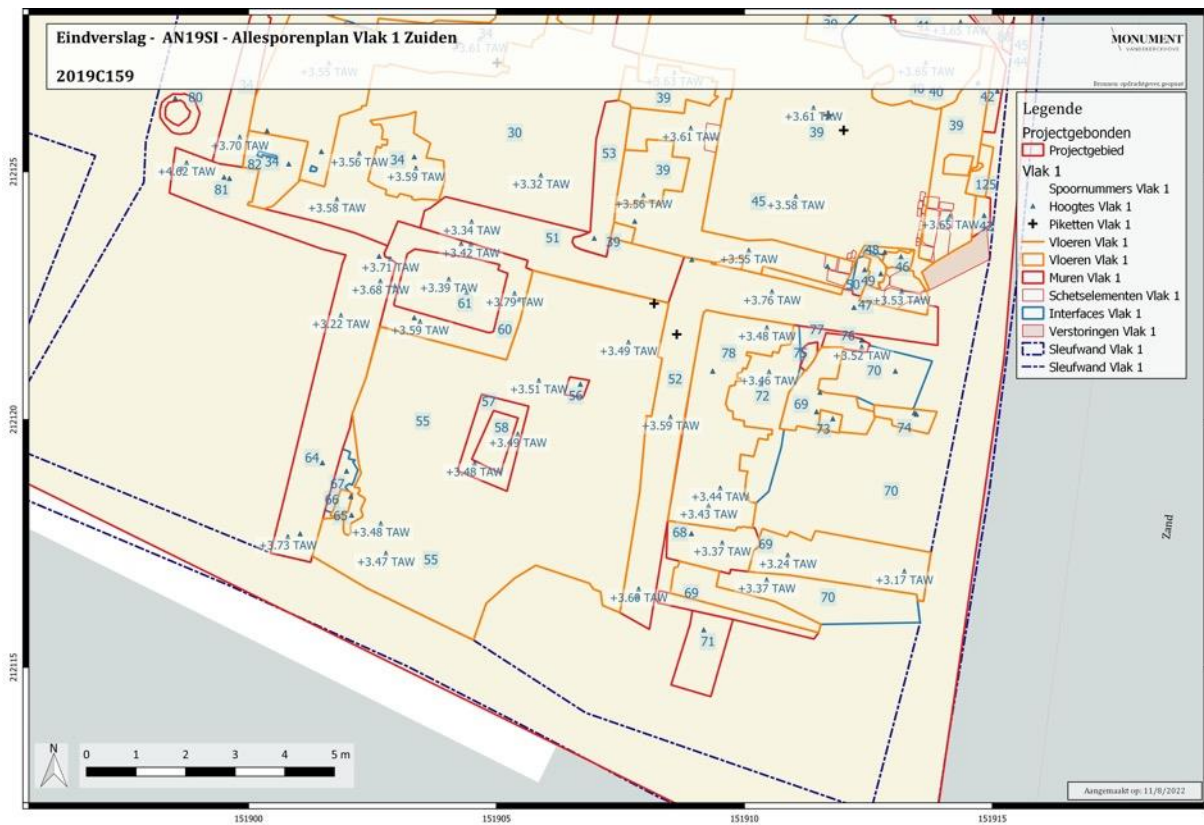
Figuur 35: Ortho van vlak 1 (noorden situeert zich rechts) (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 36: Allesporenplan Vlak 1 (bijlage 10, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 37: Allesporenplan vlak 1: detail noorden (bijlage 11, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 38: Allesporenplan vlak 1: detail zuiden (bijlage 12, © Monument Vandekerckhove).

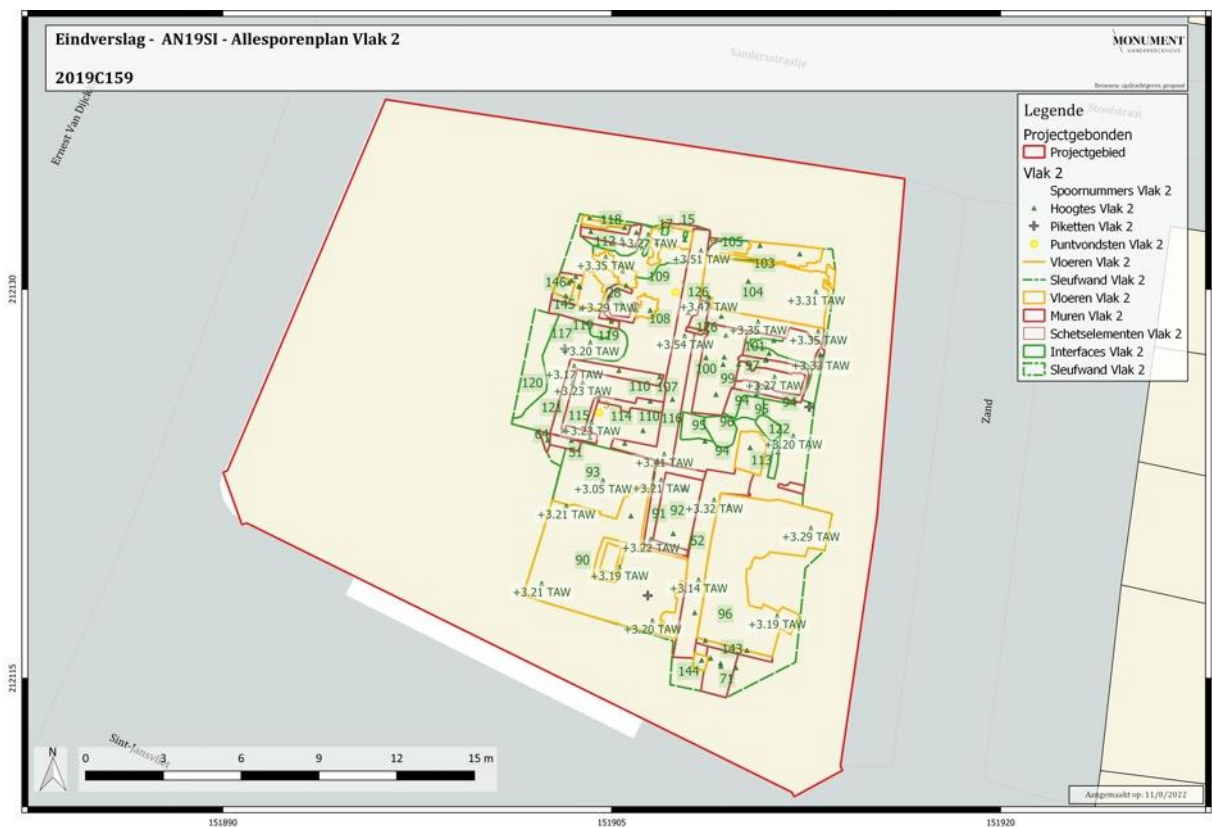

7.2.2 Vlak 2

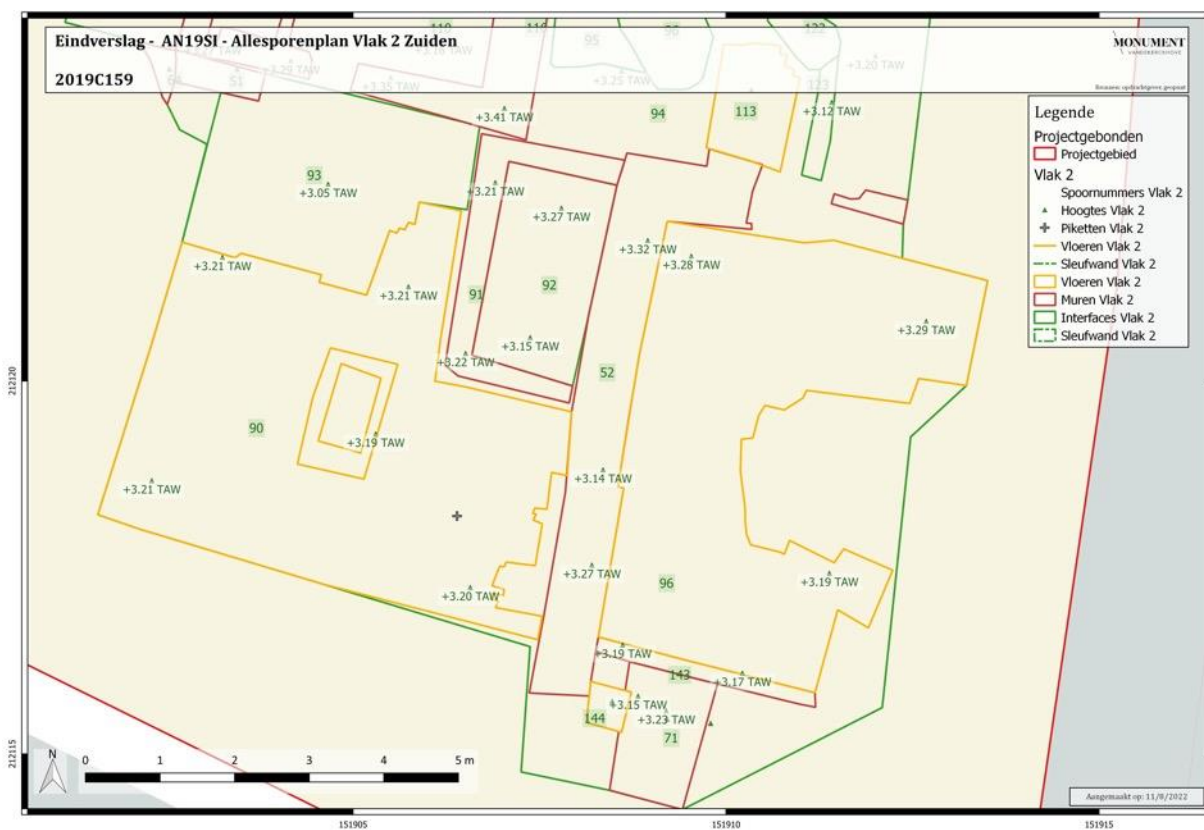
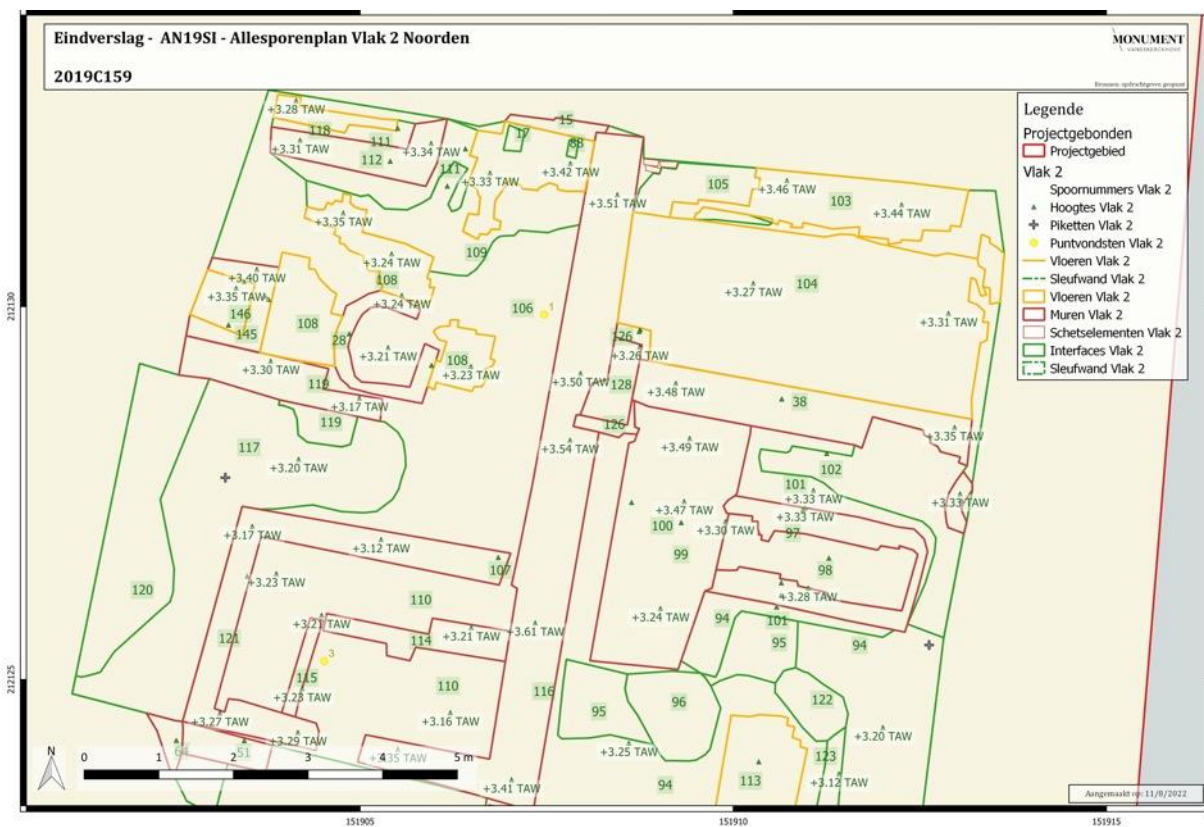
Onder de vloeren van vlak 1 werden nog oudere vloerniveaus vastgesteld (Figuur 43 tot Figuur 49). Vlak 2 werd aangelegd op een hoogte tussen de 3,18m TAW (zuiden) en 3,46m TAW (noorden), ca. 3,30m diep t.o.v. het maaiveld (Figuur 44 tot Figuur 46). Nergens werd de ongestoorde C-horizont aangetroffen.

Figuur 43: Ortho vlak 2, het noorden situeert zich rechts (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 44: Allesporenplan vlak 2 (bijlage 17, © Monument Vandekerckhove).

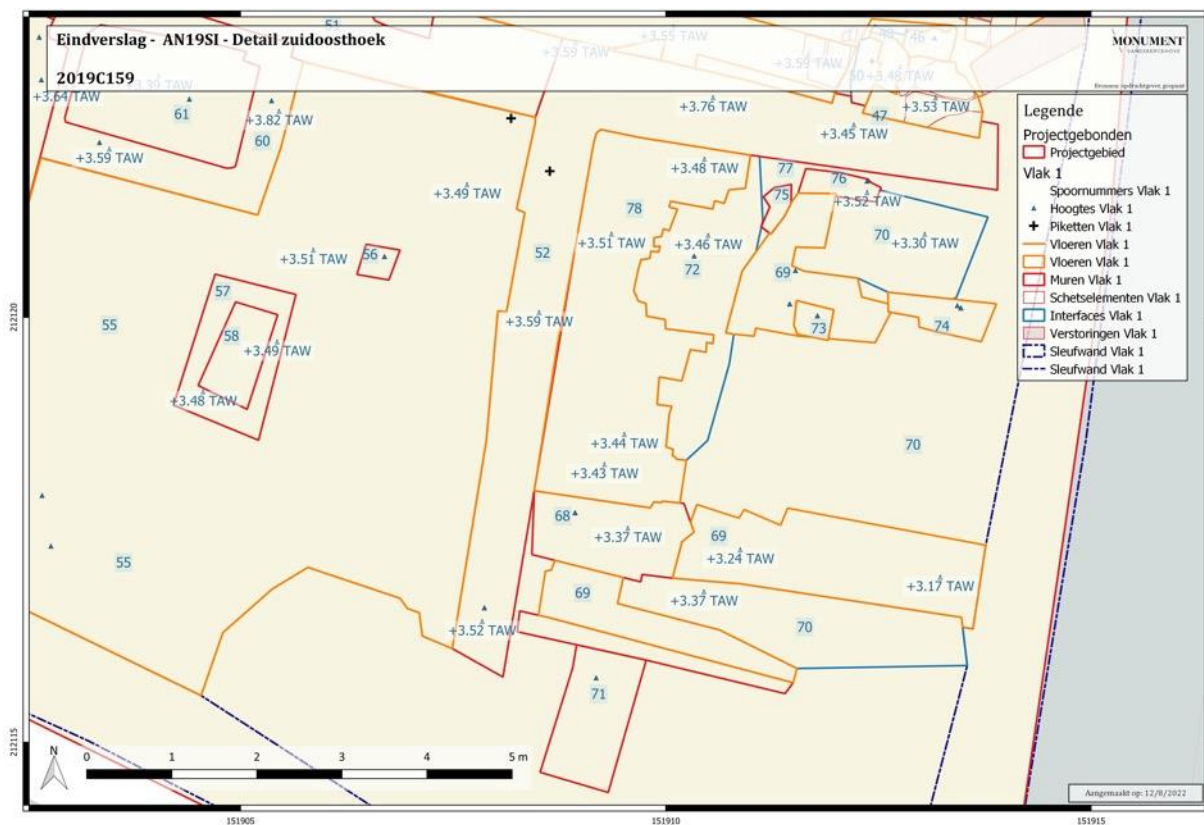
Figuur 47: Vlak 2 vanuit
het noorden
(© Monument
Vandekerckhove).

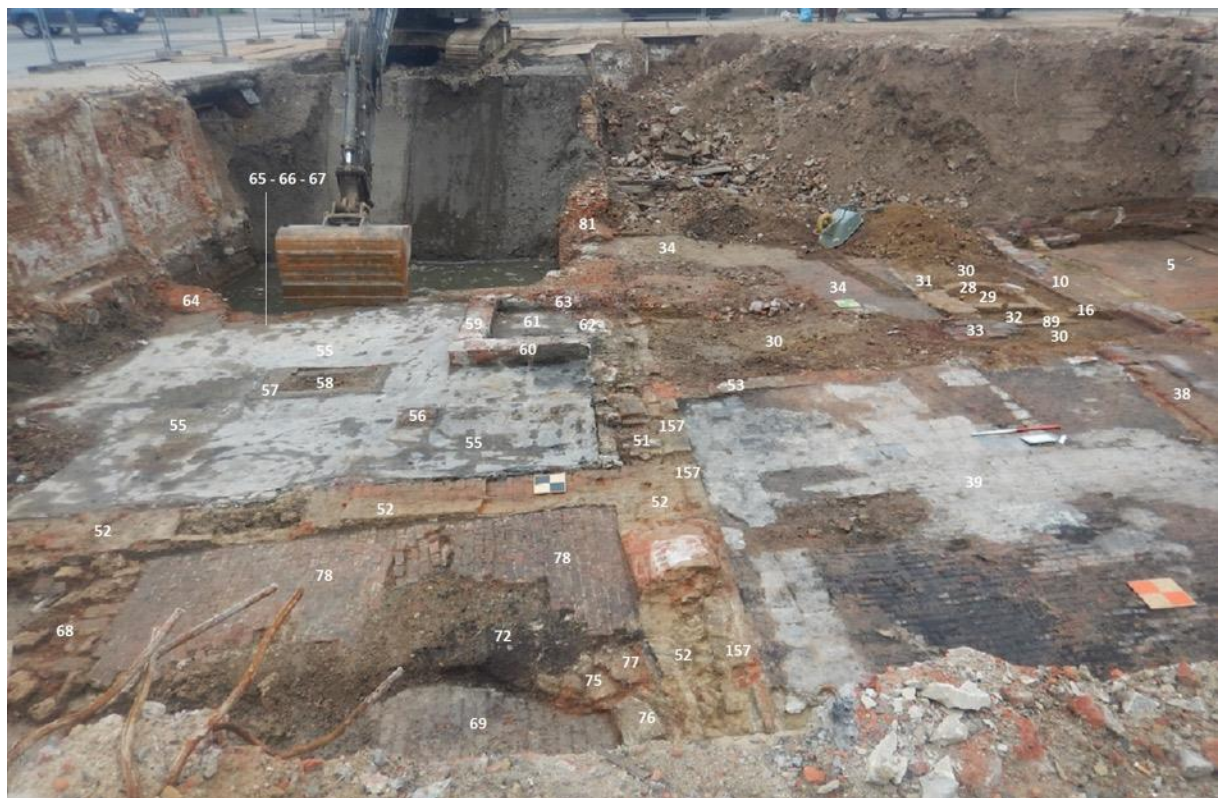
Figuur 48: Vlak 2 vanuit
het zuidoosten
(© Monument
Vandekerckhove).

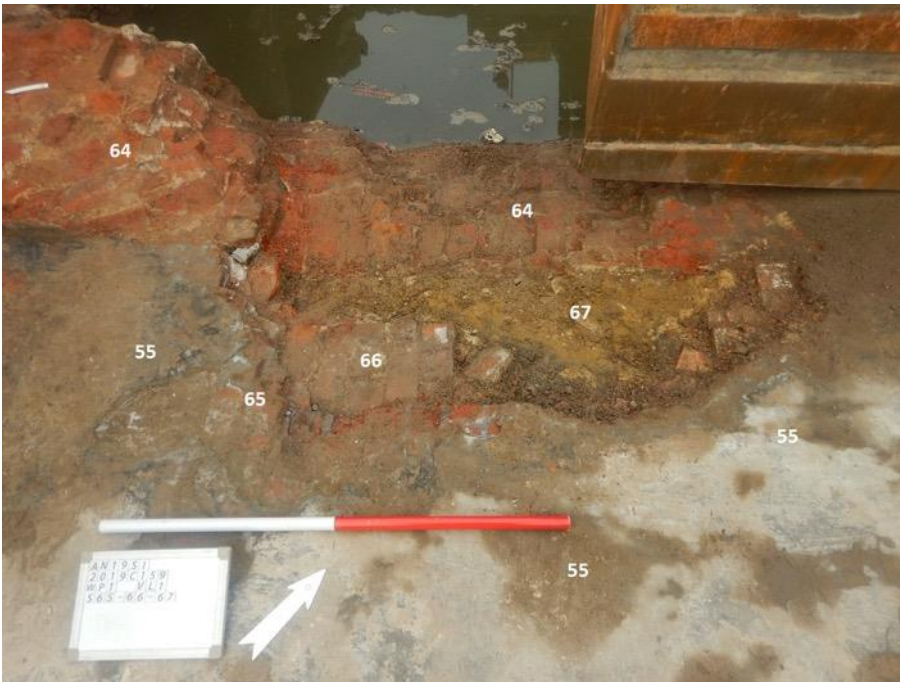

Figuur 50: Detailplan van de zuidoosthoek (bijlage 16, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 51: Zicht vanuit het oosten op de zuidelijke helft van vlak 1. Linksboven de cementvloer 55 en rechthoekige structuur 59/60/61/62/63/64 (© Monument Vandekerckhove).

Vlak 2

Bij aanleg van vlak 2 werd, op een diepte van 3,21m TAW, nog een oudere bakstenen vloer S90 (9x8x6cm) aangetroffen (Figuur 43, Figuur 46, Figuur 48, Figuur 49, Figuur 54, Figuur 55). Deze vloer zat in verband met muren S52 in het oosten en muur S64 in het westen.

Figuur 54: Zicht vanuit het noorden op kelder 1 en vloer S90 op vlak 2 (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 55: Zicht vanuit het noorden op kelder 1 (rechts) en kelder 2 (links) op vlak 2 (© Monument Vandekerckhove).

AN1951
2019C159
WPT VL2
59.1

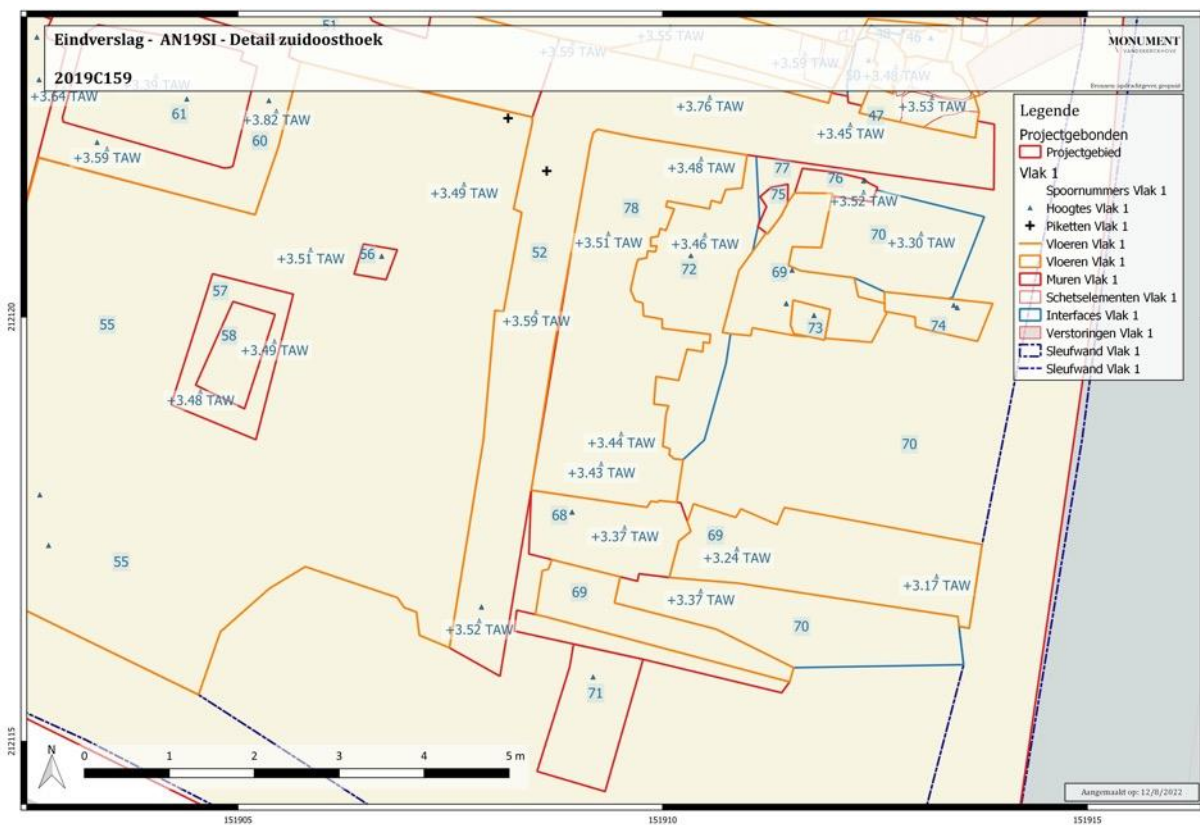
91 52 69 90 92

Er werd een coupe gemaakt op beerput S91 (Figuur 57 t.e.m. Figuur 59). Het was hierbij vrij snel vechten tegen het opkomende water. Het water bleef constant in de put stromen, ook al werd de nabijgelegen waterput in de oostelijke buffer uitgepompt.

Bij het couperen kon uit S148 redelijk wat materiaal gerecupereerd worden waaronder behoorlijk wat fragmenten van pijpjes (evenals twee volledige exemplaren) en ook wat glas (Zie 7.3 Vondsten). Hierdoor kon S148 gedateerd worden in de 17de – 18de eeuw. In deze laag werden tevens drie fragmenten aangetroffen van een ivoren (luizen)kammetje en twee fragmenten van een ivoren handvat dat een naakte vrouw voorstelt gezeten op het kapiteel van een zuil (Zie 7.3.5 Ivoor, Figuur 163 en Figuur 164). Deze laag werd ook macrobotanisch onderzocht (cfr. hfdst. 7.3.7.). Hieruit bleek een overvloedige aanwezigheid van zemelen, aangevuld met veel kleine pitten die makkelijk het spijsverteringsstelsel kunnen passeren, en de aanwezigheid van gemineraliseerd materiaal, typische kenmerken van een kuil waarin beer terecht is gekomen. Globaal gezien kon uit het aangetroffen

2023

////////////////////////////////////

Figuur 60: Detailplan van de zuidoosthoek (bijlage 16, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 61: Zicht vanuit het zuiden op vlak 1 in kelderruimte 2 (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 62: Zicht op het zuidelijk deel van vlak 1 in kelderruimte 2 (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 63: Detailfoto van Beerput S71 (© Monument Vandekerckhove).

Vlak 2

Bij de aanleg van vlak 2 werd, na verwijdering van vloer S78 en de onderliggende stortpakketten S70/72/75/76, bakstenen vloer S69 (19x9x6cm) volledig blootgelegd. Deze vloer situeerde zich op hetzelfde niveau (ca. 3,28m TAW) als vloer S90 (19x8x6cm) in kelder 2 en was eveneens ingewerkt in muur S52.

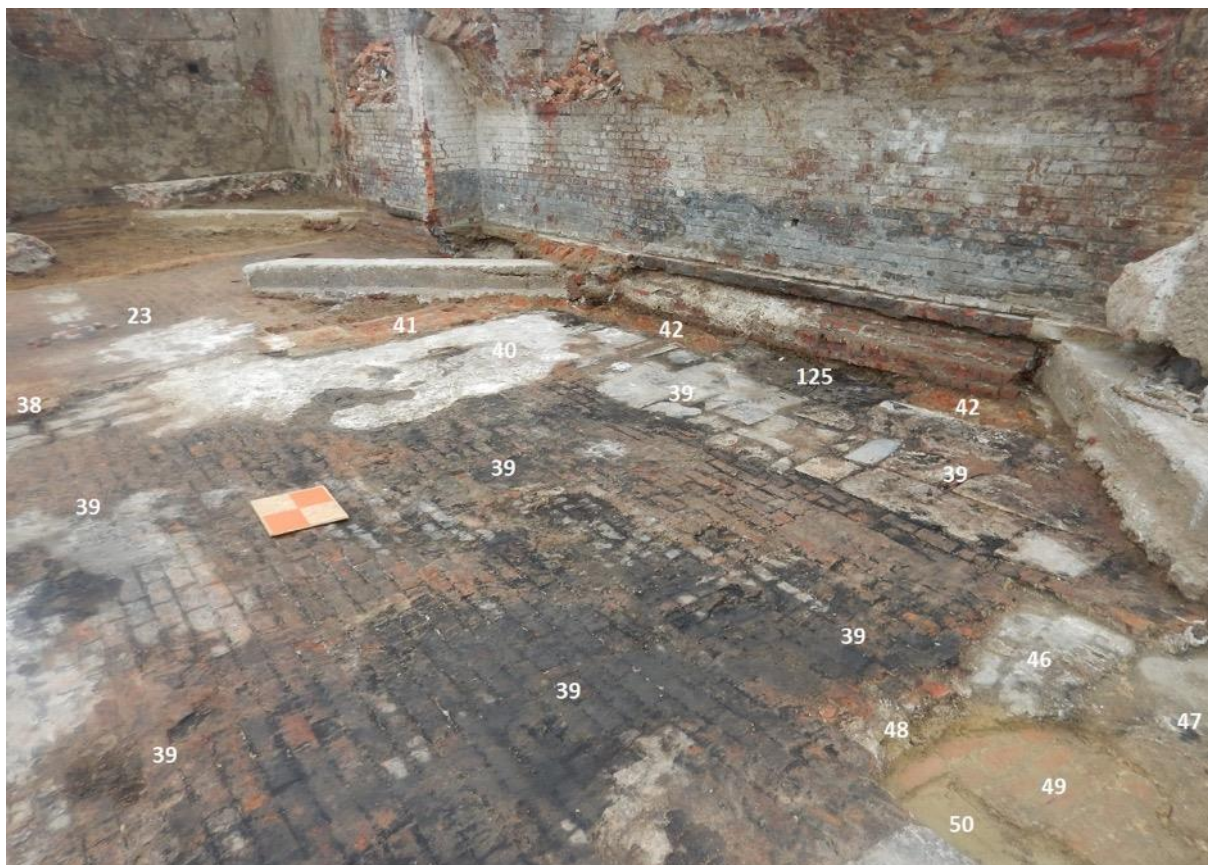
Figuur 64: Zicht op vloer S69 op vlak 2 in kelder 2 (© Monument Vandekerckhove).

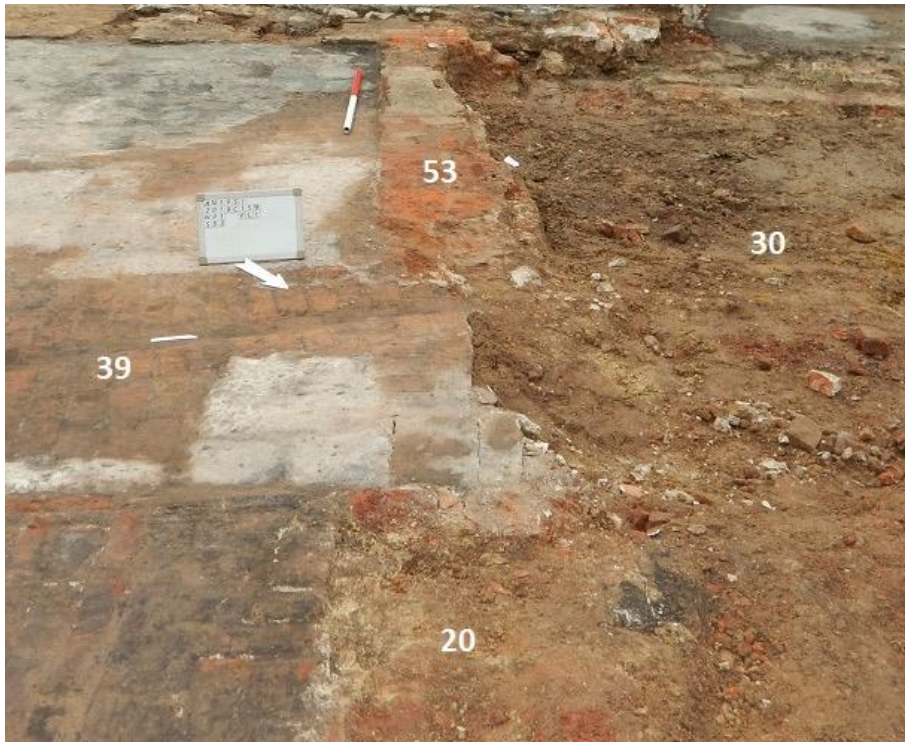
7.2.5 Kelderruimte 3

Kelder 3 situeert zich centraal in het oosten van de werkput en wordt begrensd door muren S38 (19x9x6cm) en S41 (18x9x6cm) in het noorden, S53 (21x10x6cm) en S20 (20x9x6cm) in het westen, muur S42 (19x9x6cm) in oosten en muur S52 in het zuiden (Figuur 42, Figuur 65, Figuur 66). Binnen deze zone is bakstenen vloer S39 (16x6,5x6cm) op een diepte van 3,61m TAW aanwezig. Delen in de zuidwestelijke hoek van deze overwegend bakstenen vloer zijn gemaakt in gerecupereerde vierkante natuursteen (Doornikse kalksteen, zandsteen) van verschillende formaten (o.a. 22x22cm en 28x28cm) (Figuur 67 en Figuur 68). Aan de oostzijde is er sprake van een volledige band in natuursteen waarbij deze tevens een onderbreking maakt in muur S42 en wellicht een doorgang S125 uitmaakt (Figuur 70). Ook aan de westzijde (tussen muren S53 en S20) en aan de noordzijde (tussen muren S38 en S41) was een doorgang aanwezig (resp. Figuur 71, Figuur 72).

Grote delen van deze vloer hebben tevens een zwarte aanslag die mogelijk te wijten is aan opslag van steen- of houtskool? In de noordoostelijke hoek was bovenop vloer S39 ook een witte kalkmortellaag S40 zichtbaar (Figuur 69, Figuur 72). Mogelijk betreft dit een restant van het onderbed van een jongere vloer die niet meer aanwezig was? Lokaal was overigens duidelijk dat zich onder vloer S39 nog een oudere bakstenen vloer S45 (18x8x5cm) bevond (Figuur 66).

Figuur 71: Zicht op de doorgang van vloer S39 richting het westen. Zicht vanuit het noorden (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 72: Zicht vanuit het westen op de doorgang tussen kelder 3 en de ten noorden ervan gelegen kelder 4. Vloeren 23 en 39 zijn hier wel duidelijk begrensd (© Monument Vandekerckhove).

Vlak 2

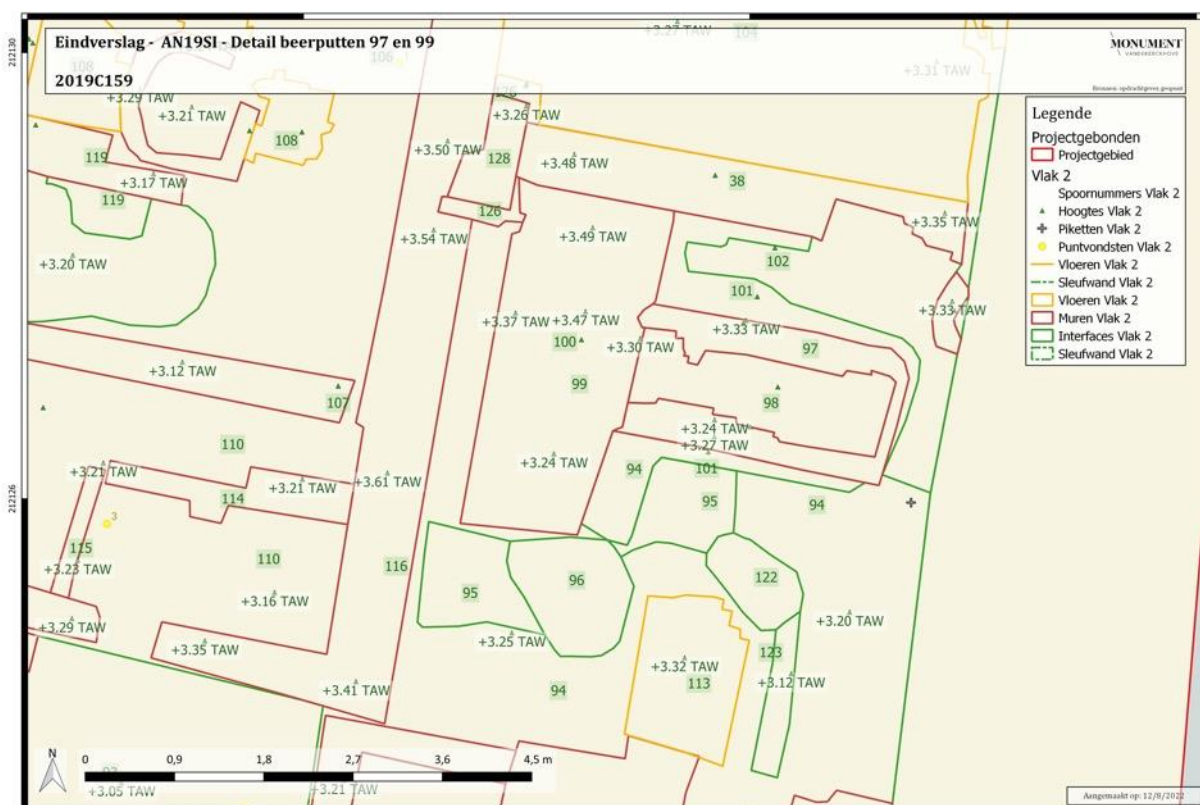
Na verwijdering van vloer S39 werden binnen kelder 3 nog twee bijkomende beerputten aangetroffen (S97 en S99) (Figuur 73 en Figuur 75). Bakstenen **Beerput S97** (18x8x5cm)) meet 130x270cm, heeft een schuin opstaande boord die behoort tot een ingestort gewelf. Hij grenst aan en staat haaks op de 267x141m grote bakstenen beerput S99 (18x8x4,5cm). Structuur S126 (18x7x5cm) betreft een afvalschacht naar beerput S99 (Figuur 76). Deze meet 140x50cm. De afvalschacht is ingewerkt in muren S116 en S38 en vloer S104 (cfr. kelder 4, vlak 2).

////////////////////////////////////

Naast de twee beerputten werd aan de noordzijde van muur S52 ook nog een deels bewaarde bakstenen vloer S113 (19x8,5x5cm) aangetroffen op 3,32m TAW (Figuur 77). Deze muur situeert zich op ca. hetzelfde niveau als vloeren S69 (kelder 2) en S90 (kelder 1).

De rest van deze kelderruimte werd ingenomen door stortlagen (Figuur 78). Laag S94 is de meest uitgestrekte en betreft ter plekke uitgegraven (in functie van de aanleg van de beerkuipen) of van elders aangevoerde grond die werd gebruikt om de kuipen af te dekken. Het betreft een licht humeuze, donker bruingrijze gevlekte laag met veel brokjes baksteen en kalkmortel, maar ook schelpen. In coupe bleek dat deze laag op beerput S97 ligt, ca. 40cm dik is en op een licht grijzig puinig, eveneens schelphoudend, pakket (S137) ligt (Figuur 79). Laag S95 is een lemig lichtgrijs gevlekt pakket met kalkmortel en baksteengruis in. Het is enkele centimeters dik en ligt boven laag S94. Waarschijnlijk betreft het een stabilisatielaag voor vloer S113 of mogelijk een oud, onverhard vloerniveau. S122 bleek in coupe grotendeels deel te zijn van laag S94. Laag S101 lag eveneens op beerkuip S97.

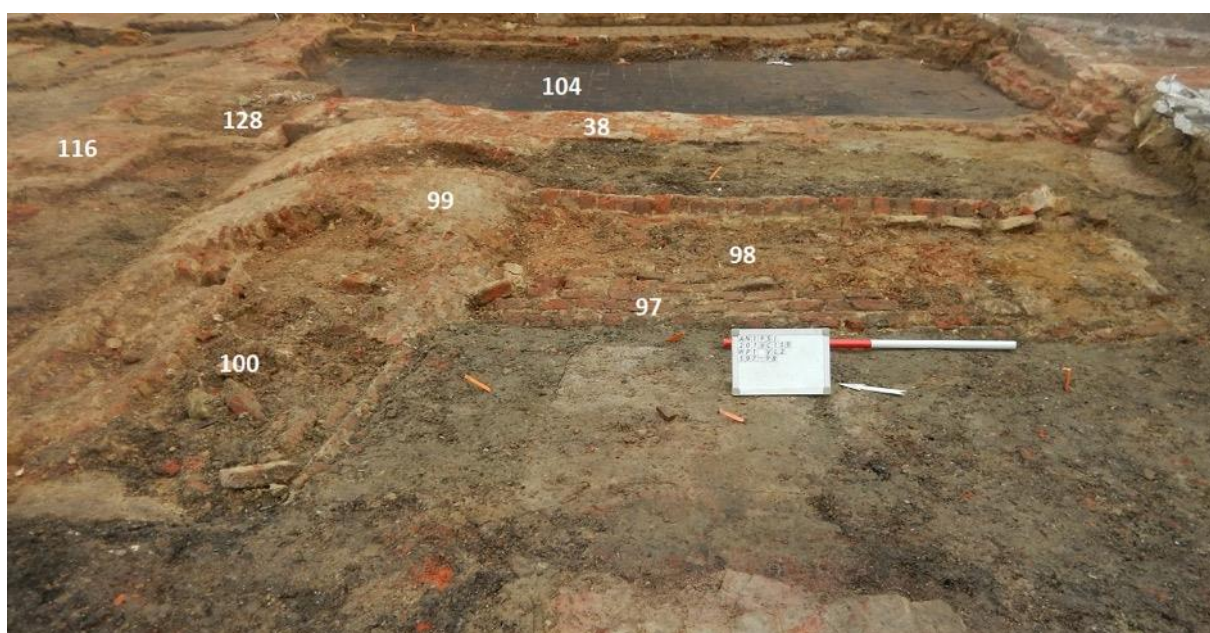
Uit deze lagen werd bij de aanleg en het couperen vondstmateriaal ingezameld, voornamelijk aardewerk maar ook hoornpitten en dierlijk botmateriaal (Zie 7.3 Vondsten). S94 en 96 werden eerder in de 14de – 15de (met neiging naar de 15de eeuw) eeuw gedateerd. S122 en S101 eerder in de 15de – 16de eeuw. In vulling S128 van storkoker S126 van beerput S99 (cfr. Infra, kelder 4) werd ook nog wat aardewerk gerecupereerd uit de 16de – 17de eeuw. Een betrouwbare datering voor de aanleg en het gebruik van beerkuipen S97 en S99 is moeilijk aangezien deels gebaseerd wordt op stortlagen die potentieel gemengd materiaal bevatten en geen gesloten contexten betreffen. Echter, in combinatie met het materiaal uit de storkoker wordt vermoed dat de aanleg van beerkuipen S97 en S99 te dateren valt omstreeks de 16de eeuw en het gebruik ervan tot in de 17de eeuw doorliep.

Figuur 73: Detailplan beerputten S97 en S99 (bijlage 20, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 74: Vlak 2 in kelder 3 (© Monument Vandekerckhove).

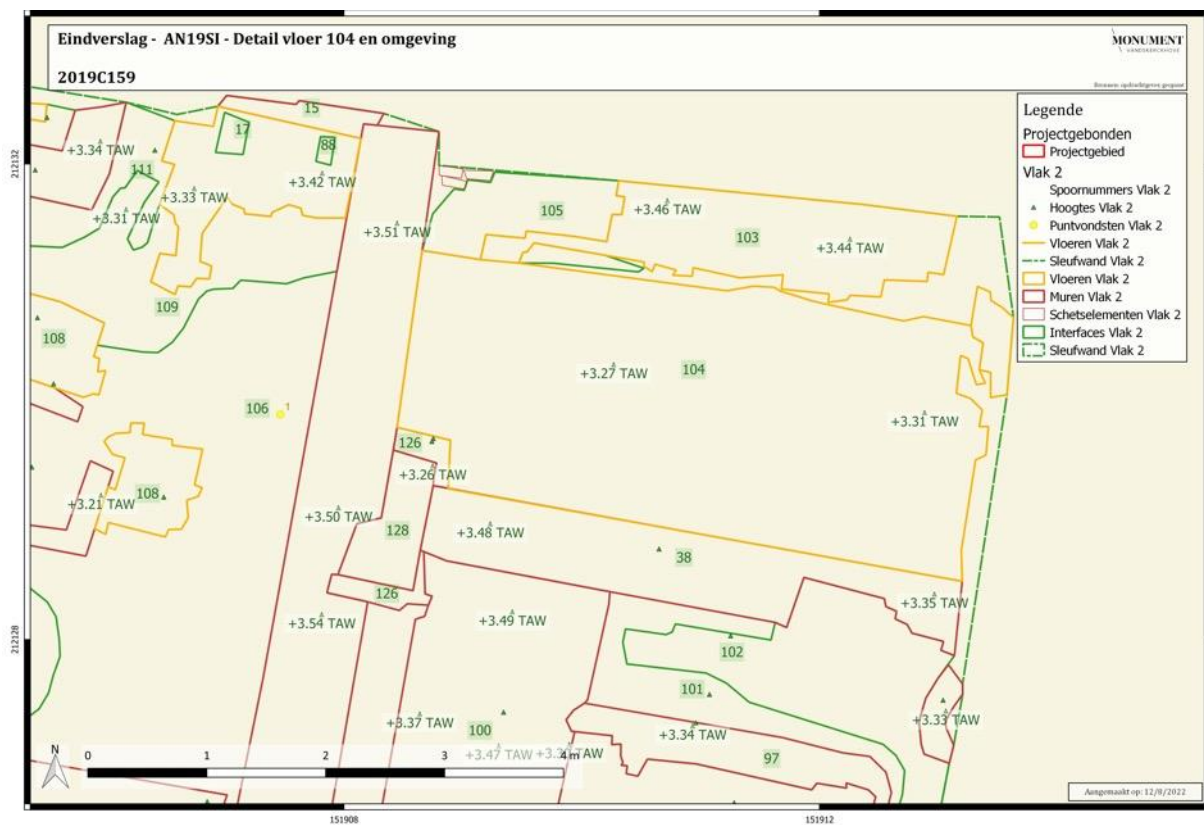
Figuur 75: Beerputten S 99 en S97 (© Monument Vandekerckhove).

Vlak 1

This photograph shows the floor area of the archaeological site. The floor is composed of various materials, including brickwork and concrete. A scale bar is visible in the foreground, and a small white label is placed near the center. The numbered labels 20, 21, 22, 23, 30, 39, 41, and 84 are visible on the floor.

Figuur 83: Detailplan vloer 104 en omgeving (bijlage 22, © Monument Vandekerckhove).

Figuur 84: Zicht op vloer S104 vanuit het noordwesten (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 85: Detail vloer S104 onder vloer S103, stabilisatielaag S105 en vloer S23 (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 86: Bovenaanzicht op stortkoker S126 in relatie met vloer S104 en muren S116 en S38/S41 (© Monument Vandekerckhove).

7.2.7 Kelderruimte 5

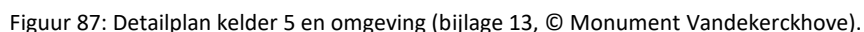
Vlak 1

Kelder 5 (Figuur 87) situeert zich in de noordwestelijke hoek van de werkput en wordt in het noorden begrensd door de recente keldermuur S1 (19x5x6cm), in het westen door recente keldermuren 6 (19x5x6cm) en 7 (18x6x8cm), in het zuiden door muur S10 (19x5x6cm) en in het oosten door muren 20 en 22. Vlak 1 wordt grotendeels ingenomen door baksteen- en tegelvloer S5 (baksteen: 23x11x_cm, tegels: 14x14x_cm) en staat niet in verband met de omgrenzende muren 1, 6, 7 en 10. Deze muren zijn duidelijk van latere datum. Vloer S5 lijkt alvast in noordelijke, westelijke en zuidelijke richting verder te hebben gelopen onder deze muren door.

In vloer S5 werden verschillende geglazuurde gekleurde tegels (groen, zwart, oranje en geel) gebruikt. Deze kwamen in twee groepjes voor en betreffen waarschijnlijk hergebruikte tegels in een nieuwere vloer (Figuur 88 en Figuur 93). De zwarte (donker grijze) tegels meten 14,5x14,5x2,5cm; de oranje en

////////////////////////////////////

Onder vloer S11, dat zich op een diepte van ca. 3,46m TAW situeert, is een volgende bakstenen vloer S12 (20x12x_cm) zichtbaar die wellicht samen hoort met vloer S88 (23x11x3cm) die in vlak 1 van onder stabilisatiepakket S14 tevoorschijn komt (Figuur 91).

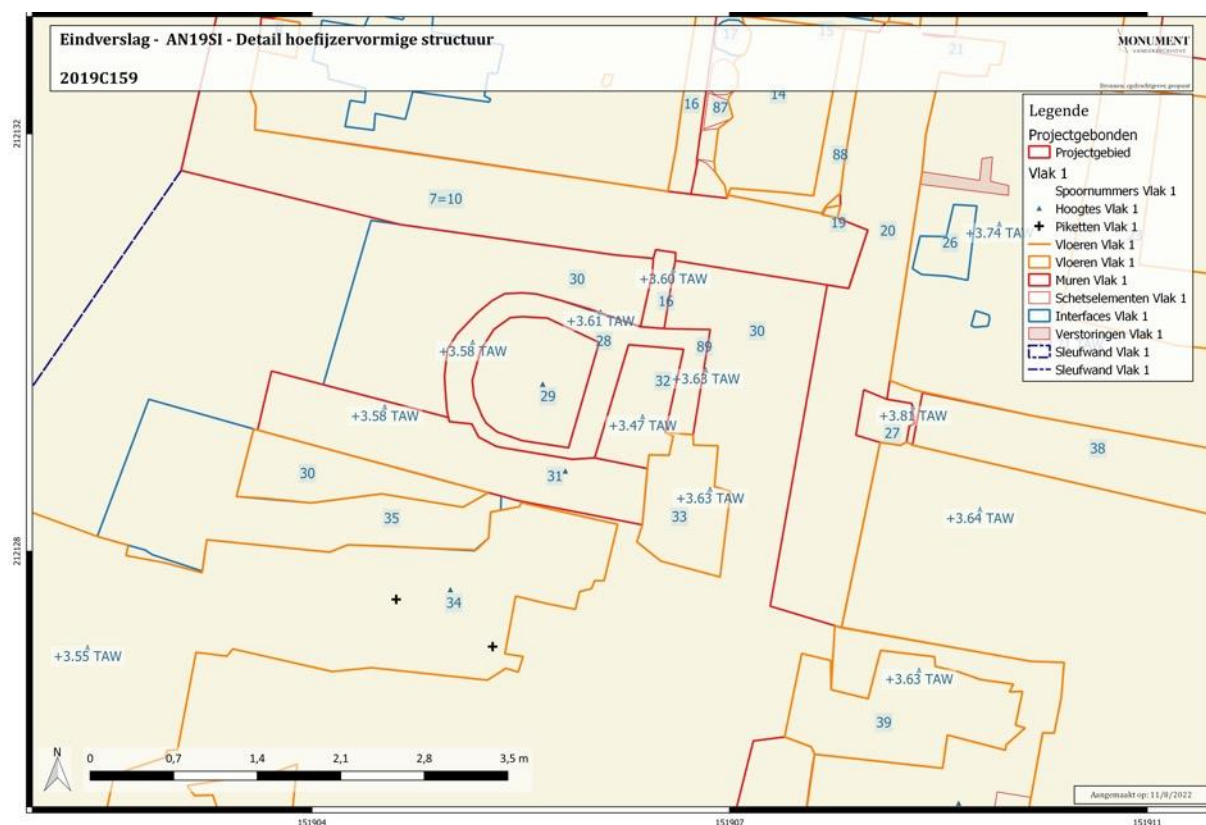
7.2.8 Kelderruimte 6

Vlak 1

Kelder 6 situeert zich direct ten zuiden van kelder 5, direct ten westen van kelder 3 en ten noorden van kelder 1. De ruimte wordt in het noorden begrensd door muur S10, in het westen door muur S81, in het oosten door muren S20 en S53 en in het zuiden door muren S53 en 81 (Figuur 96, Figuur 97).

Binnen deze ruimte was de bewaring op vlak 1 eerder slecht. De aangetroffen bakstenen vloer S34 (18x9x6cm) op ca. 3,60m TAW was op grote delen reeds uitgebroken. Deze vloer was in het noorden tegen de oost-west georiënteerde muur S31 aangebouwd en in de zuidwestelijke hoek tegen muur S81. Er was geen fysieke link met muren 20 en 53 maar S34 lijkt op plan wel over de (denkbeeldig doorgetrokken) as van muur S53 te lopen en dus van latere datum te zijn.

Muur S16, vertrekkende vanuit kelderruimte 5, wordt in deze zone uitgebroken voor de aanleg van een hoefijzervormige structuur S28 (19x9x6cm) die was opgebouwd uit een enkele rij bakstenen bedekt met een zeer zandige, gele kalkmortel (Figuur 98). De binnenzijde van de muur was bezet met een grijze pleister. Dit laat vermoeden dat deze structuur werd gebruikt als waterreservoir of eerder als latrine of beerput. Structuur S28 is recenter ingewerkt in muur S31 (18x9x6cm) (Figuur 98).

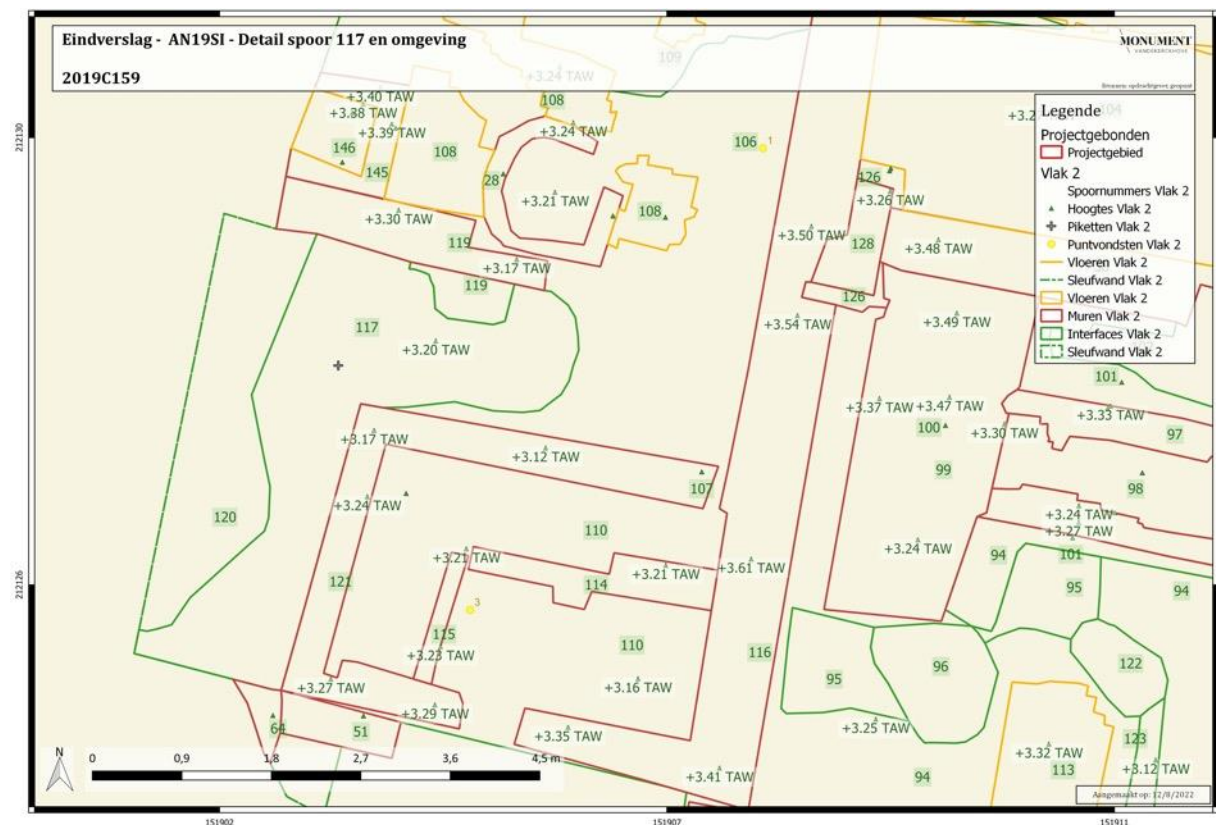
Figuur 96: Detailplan van kelderruimte 6 met centraal de hoefijzervormige structuur S28/89 (bijlage 14, © Monument Vandekerckhove).

Vloer S108 wordt doorbroken door structuur S28 en lijkt in verband te staan met muur S31 (Figuur 101).

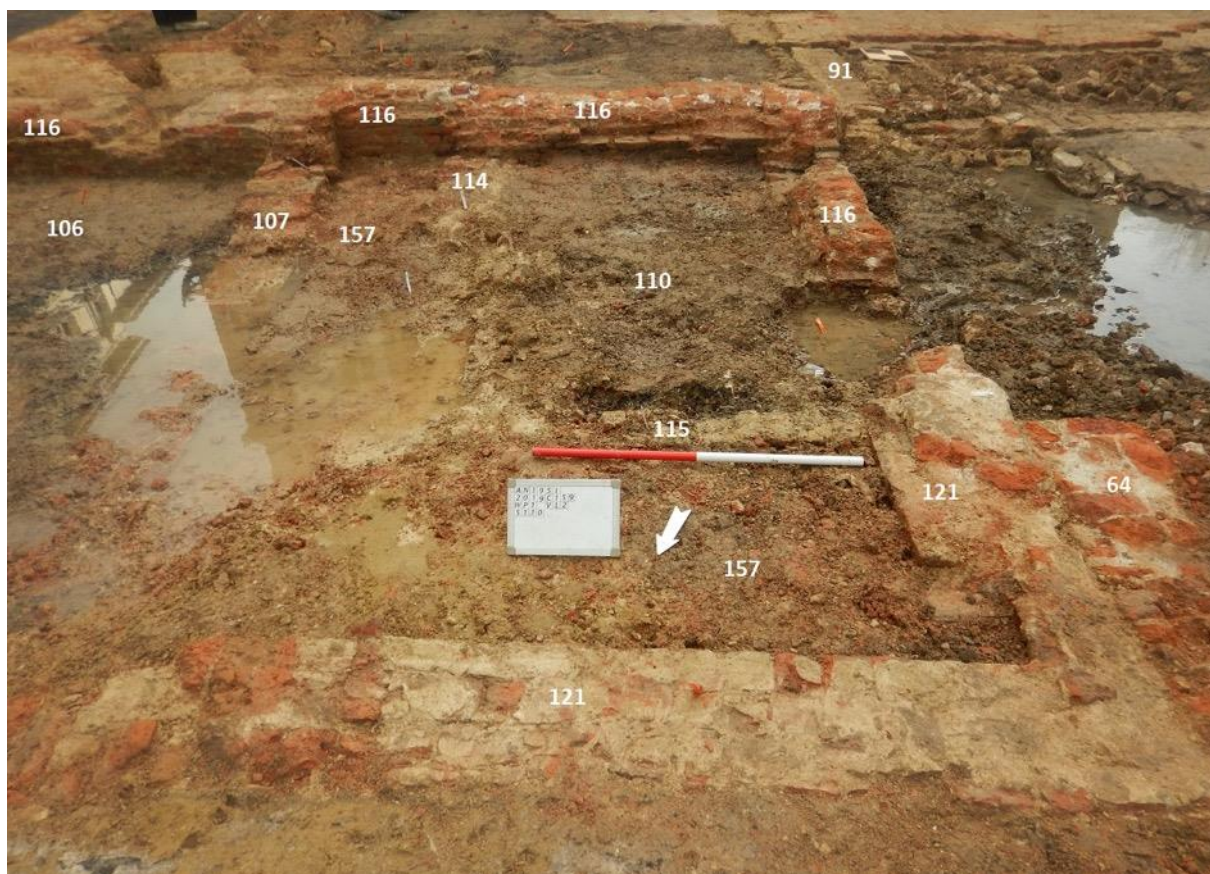
In het zuidelijk deel van kelderruimte 6 werden twee rechthoekige structuren aangetroffen tegen muur S116 (21,5x10,5x6,5cm) (Figuur 102, Figuur 103). De eerste, kleinste rechthoekige structuur meet ca. 290 x 170cm en wordt gevormd door muren S116 en S114/S115 (onduidelijk verband, formaat niet gekend). De binnenste laag S110 betrof een bruinig grijze puinige laag. De buitenste structuur liep parallel aan de kleinere structuur en bestaat uit muren S116, S107 (formaat niet gekend) en S121 (21,5x10,5x6,5cm). De vulling S157 binnen deze structuur is zeer puinhoudend. Het is onduidelijk hoe deze structuren te interpreteren.

Daarnaast situeerde zich in het zuidelijk deel ook laag S117. Het betrof een vrij hard lichtgrijs pakket met een donker zwart bandje aan de oostzijde (Figuur 104). Mogelijk betreft het een oude vloerbedding of een oud loopniveau.

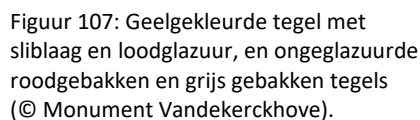
Figuur 99: Detailplan kelderruimte 6 (bijlage 21, © Monument Vandekerckhove).

De combinatie van keramische fragmenten verwijst door hun typologie en de keuze van versiering (glazuur, decoratie...) naar bepaalde tendensen in de geschiedenis van de keramiek en naar de evolutie van de keuken en tafelgerei door de eeuwen heen. De interpretatie van de aardewerkcontext, in combinatie met de stratigrafie van het terrein, draagt dus bij tot de datering van bepaalde sporen die bij de opgraving zijn gevonden.

7.3.2.1 15de eeuw

Deze diversiteit komt ook tot uiting in de typologie van de vormen van de potten en hun versiering: pan, grape met klauwvoet, kom, kruik, teil en voorraadpot.

Het gebruik van slibversiering in de ringeloorteknik is ook waargenomen op een fragment van rood geglazuurd aardewerk, dat een versiering vormt van gele booglijnen (Figuur 108).

Fragmenten van steengoed, een Jacobakannetje uit Siegburg (Figuur 110) en een fragment van een kan of kruik uit de Raerense traditie completeren het ensemble van het tafelgerei dat tussen de 14de en 15de eeuw werd gebruikt.

Figuur 108: Laag L94, vondst 24: Gele sliblijnversiering (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 109: Laag L94, vondst 78: Oorfragment van een vuurklok versierd met duimindrukken (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 110: Laag L94, vondst 78: Jacobakannetje uit Siegburg (© Monument Vandekerckhove).

////////////////////////////////////

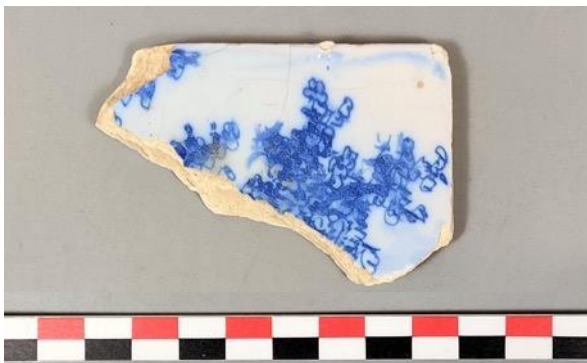
A collection of 15 pottery fragments arranged on a light gray surface. The fragments vary in size and shape, showing different colors and textures. Some are reddish-brown, some are dark brown/black, and one has yellow and red patterns. A vertical ruler with a black and white checkered pattern is on the left, and a horizontal ruler with a red and white checkered pattern is at the bottom.

////////////////////////////////////

Het aardewerkmateriaal uit de naburige laag **L96** illustreert eveneens het parallelle gebruik van grijs, rood geglazuurd aardewerk en steengoed (Figuur 115 t.e.m. Figuur 124). De geïdentificeerde vormen komen overeen met die in de naburige en eerder besproken laag L94.

Figuur 120: Laag L96, vondst 77: mogelijk misbaksel met glazuur op breuk (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 121: Laag L96, vondst 82: rood geglaazuurd aardewerk, grijs en steengoed (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 124: Vondst 499 uit laag S96 (© Monument Vandekerckhove).

Ten westen van muur M116 werd een puinige, donkerbruinig grijze laag **L106** op vlak 2 geregistreerd (rond 3,20m TAW). Het aardewerkensemble uit deze laag (Figuur 125 t.e.m. Figuur 129) vertoont overeenkomsten met lagen L94 en L96, die ook fragmenten in grijs aardewerk bevatten. Tussen de scherven in rood geglaazuurd aardewerk werden de vormen van een pan, grappen met hoekig oor en klauwpootjes (met brandsporen op de buitenzijde), een bord, een teil en een kom vastgesteld. Als versiering werd slibversiering gebruikt op de fragment van een bord.

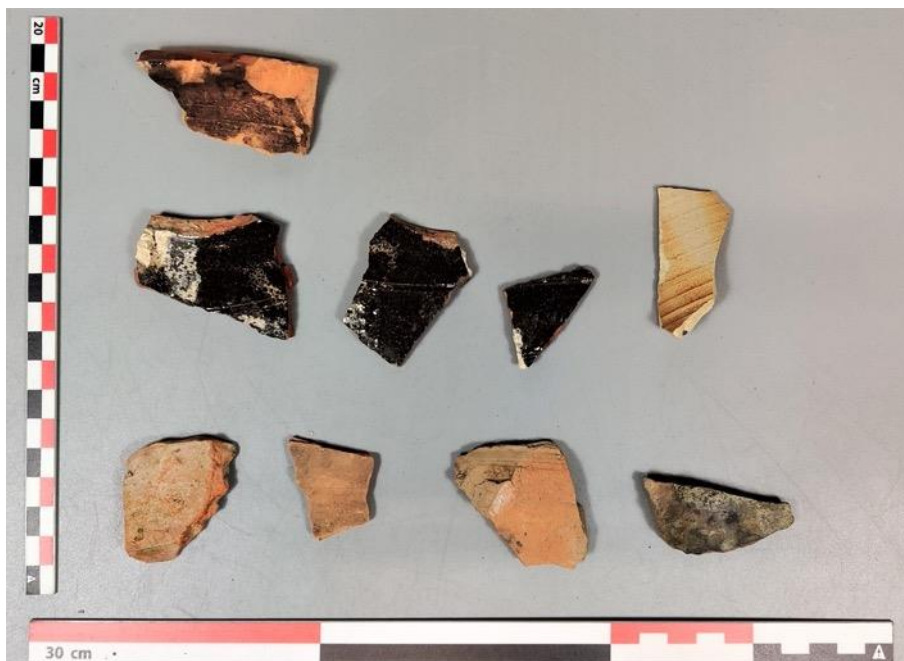
Uit deze context kwam ook de rand van een mogelijke voorraadpot voor de bewaring van droge goederen in rood aardewerk en dus zonder sporen van glazuur.

Uit de staalname van laag L106 kwamen drie fragmenten van een fles uit Westerwald (Vondst 27) die zich duidelijk onderscheiden van de rest van de scherven. Dit type aardewerk kende zijn hoogdagen vanaf de 18de eeuw tot ca. midden 20ste eeuw⁴⁴. De fragmenten zouden intrusief kunnen zijn en mogelijk gerelateerd aan de recentere puinige laag L30 die L106 op vlak 1 afdekt (L30 werd geregistreerd op ongeveer 3,32 m TAW - slechts 10 cm boven L106). Hetzelfde geldt voor een hoekje van een faiencetegel Delfts met een « décor à la mouche » (INV107), algemeen verspreid als muurdecoratie vanaf de 17de eeuw.

⁴⁴ Mennicken 2018, 115.

Tussen de fragmenten uit kuil **S122** (Figuur 135), geregistreerd ten zuiden van deze beerputten (rond +3,20m TAW), werden ook randen van een teil en een kom in rood geglazuurde aardewerk, evenals wandfragmenten in grijs aardewerk gevonden.

Het aardewerkensemble uit laag **L111**, gelegen aan beide zijden van muur S112 op vlak 2 (rond 3,25m TAW), bevat een wandfragment in rood geglaazuurd aardewerk en een stuk van de hals met ribbels van een kruik uit Raeren. Dit in combinatie met slechts een rand van een teil in grijs aardewerk met randtype L57G (**Error! Reference source not found.**)⁴⁵.

Figuur 136: Vondst 40 uit L111 - rand van een teil in grijs aardewerk (© Monument Vandekerckhove).

Mogelijk materiaal uit deze periode werd ook op vlak 1 aangetroffen. Bij het opkuisen van muur **S22** en van vloer **S39** werden fragmenten in grijs gedraaid aardewerk en een kruikfragment uit Raeren gevonden.

7.3.2.3 16de – 17de eeuw

Het aardewerkensemble uit laag L128 (op vlak2, Figuur 137, Figuur 138, Figuur 139) toont enkele latere kenmerken die eerder verband houden met de 16de en 17de eeuw. Hoewel een fragment grijs aardewerk werd gevonden in opvullingspakket **L128** van latrine S126, bevatte de rest van het ensemble uit deze context (L128) ook een rand en hals met ribbels van een kruik uit Raeren en scherven in rood geglaazuurd aardewerk waarvan een rand van een jongere grapevorm die de context eerder in de 16de – 17de eeuw plaatsten.

⁴⁵ De Groote 2014, 123.

Figuur 139: Vondst 68: aardewerk uit laag L128
(© Monument Vandekerckhove).

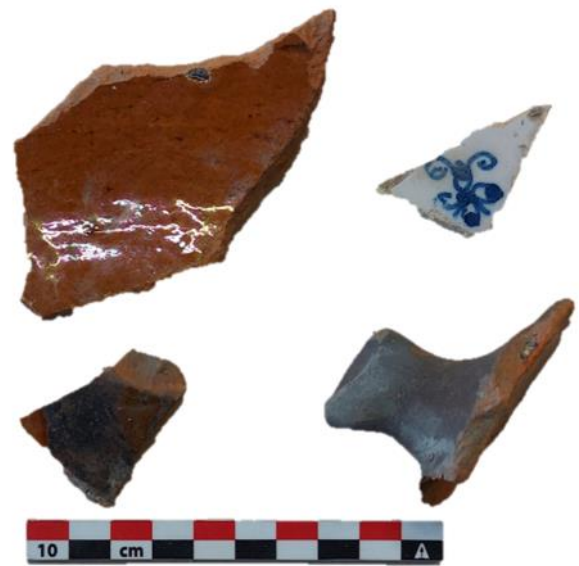
7.3.2.4 Vanaf de 17de eeuw

Verschillende contexten van de site Sint-Jansvliet zijn van latere oorsprong en bevatten aardewerk dat vanaf de 17de eeuw te dateren valt. Dit is duidelijk in het rood aardewerk en in de steengoedvormen, maar vooral in de introductie van witgebakken tafelgerei (majolica en faience) waarbij mediterrane en oosterse technieken en modellen werden gekopieerd.

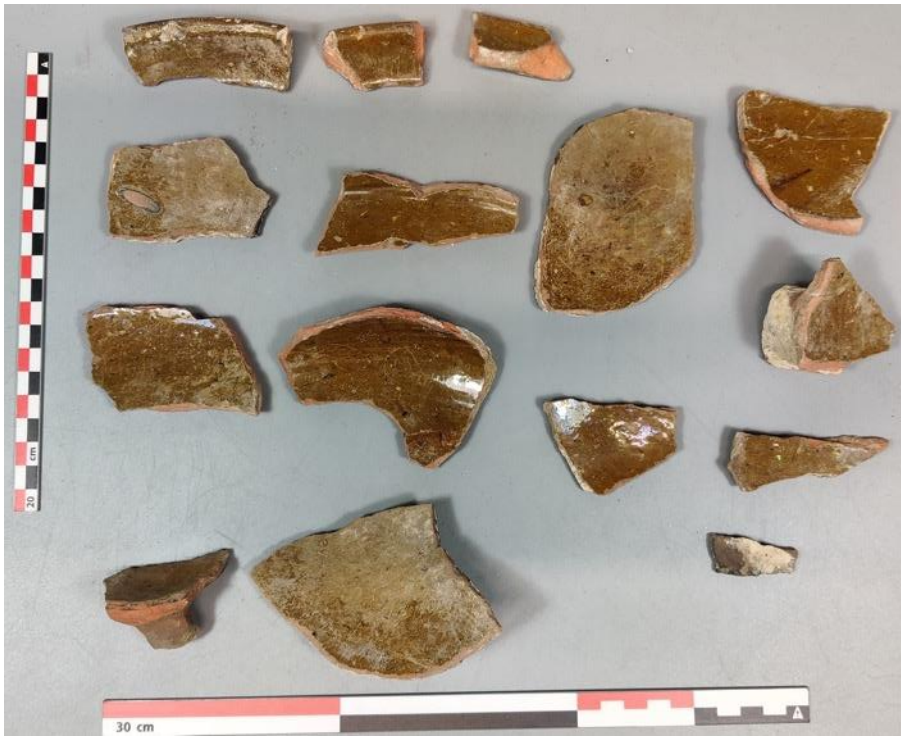
Bij de opkuis van muur **S10** zijn fragmenten Antwerpse majolica met blauwgekleurd geabstraheerd floraal motief en een fragment van faience fine gevonden (Figuur 140).

In stabilisatielaag **L93** van vloer S90 werden wandfragmenten en een voet van een grape in rood geglaazuurd aardewerk aangetroffen evenals het hoekje van een Delftse tegel met een “décor à la mouche” dat gebruikt werd als muurversiering vanaf de 17de eeuw. Door associatie dateert vloer S90 dan ook vanaf de 17de eeuw (Figuur 141).

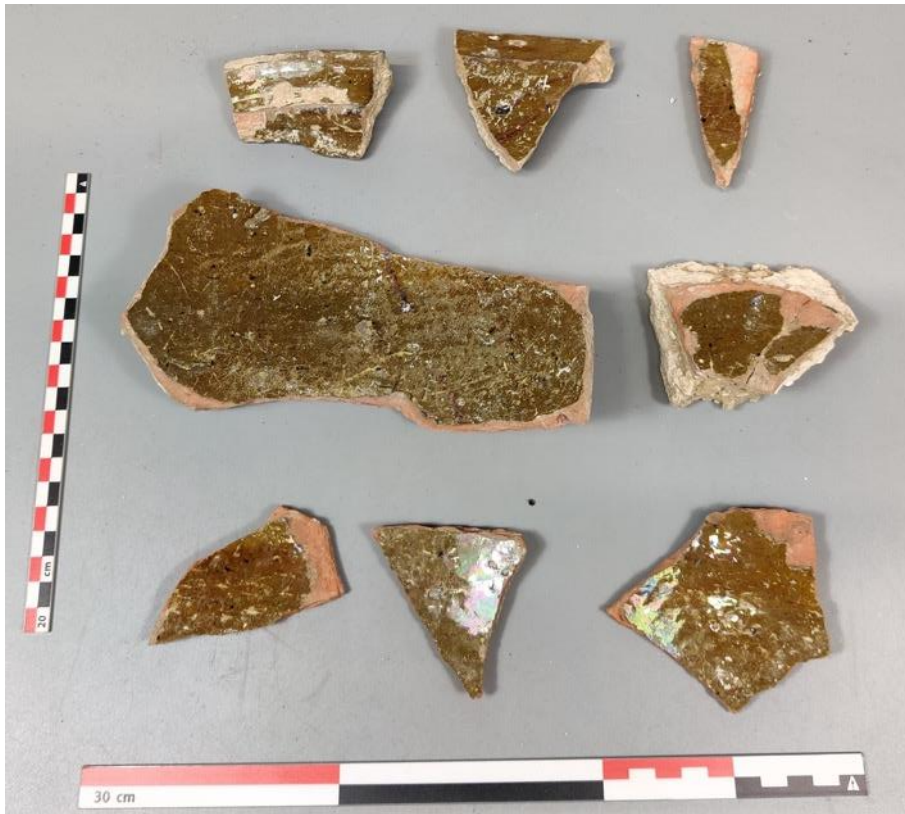
Tussen vloeren S23 (VL1) en S104 (VL2) werden twee stabilisatielagen L152 et L153 aangetroffen (zie profiel 1). Uit **L152** kwamen twee wandfragmenten rood aardewerk met lood- en ijzerhoudende glazuur. Fragmenten van een mogelijke grape met loodglazuur werd ook gevonden in **L153** maar de aanwezigheid van een bodemfragment van steengoed uit een jongere tijd plaatst deze context vanaf de 17de eeuw (Figuur 142).

Twee grappen in rood aardewerk met loodglazuur (vondsten 1 en 2) en met randtypes L123A en L123B (Figuur 144, Figuur 146) werden aangetroffen en gebruikt als veegpot in keldervloer S5 en de reeds verdwenen vloer die te associëren valt met stabilisatielaag S14. Vondst 1 betrof o.a. een oor en een platte bodem (Figuur 143).

pagina 96 van 122

Bij de coupe van beerput S147/S91 bleek dat de opvullingspakketten L149 en L150 verstoord waren door de uitgraving van kuil S148, gelegen onder de bovenste en puinige laag L92. Deze mengeling van lagen is ook zichtbaar in het aardewerkensemble van **kuil S148**.

Naast een fragment in grijs aardewerk, werden in S148 scherven in rood geglaazuurd aardewerk aangetroffen afkomstig van verschillende borden, een grape en een kamerpot. Aangaande de

versiering vertoonde 1 fragment fijne lijntjes in gele slibversiering (ringeloorteknik geproduceerd tot de 15de – 16de eeuw)⁴⁶.

Uit S148 (Figuur 147) werden tevens miniatuurvormen van een teil en een mogelijke vuurklok in rood loodgeglazuurd aardewerk gevonden, mogelijk gebruikt als decoratie of speelgoed. Een oor en een wandfragment van een kannetje in steengoed (Raeren traditie) maken ook deel uit van deze context.

Daarnaast bevat het ensemble ook een significante hoeveelheid scherven in wit gebakken aardewerk. Drie fragmenten van dit wit gebakken aardewerk tonen het gebruik van slib en koperglazuur. Andere fragmenten in wit gebakken aardewerk betreffen laat-16de-eeuws majolica zoals een zalfpotje met wit tinglazuur en de rand van een mogelijke Antwerpse albarello (met blauw en gele lijnen) (Figuur 148)⁴⁷.

Uit S148 werden eveneens tegelfragmenten Delfts Blauw gerecupereerd. Deze onderscheiden zich door hun gestileerde bloemversiering (met een vlieg) en illustreren het thema van een herder. Een fragment toont ook een landschap met een kerktoeren. Naast dit Delfts Blauw werden eveneens twee borden in faience aangetroffen. Deze illustreren een chinoiseriedecoratie die de context meer in de 17de-18de eeuw plaatsen (Figuur 149).

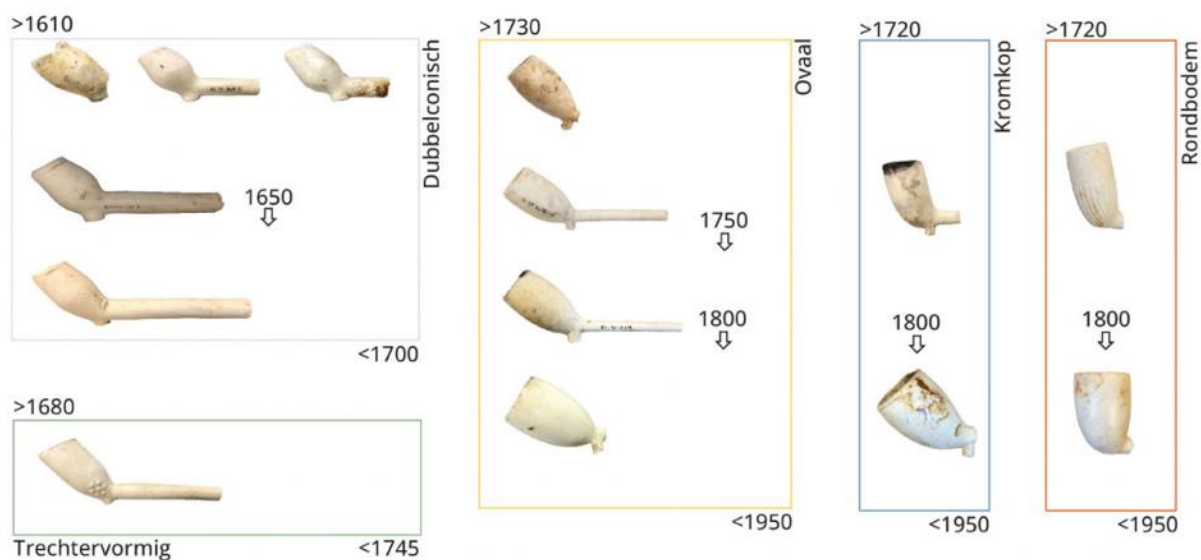
Figuur 147: Vondst 93 uit L148 - Miniatuurvormen (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 148: Vondst 99 uit L148 - Zalfpotje en tegelfragmenten in Delfts blauw (© Monument Vandekerckhove).

⁴⁶ Mondelinge info Koen De Groote.

⁴⁷ Veeckman 2002, 375.

Figuur 151: Typo-chronologisch schema van Gentse kleipijpjes in Goudse stijl⁴⁸.

Eén van de aangetroffen merken is het merk Roos (Figuur 152). Dit was vrij populair onder pijpenmakers in vele steden, met name gedurende de periode 1600-1700⁴⁹.

Figuur 152: Vondst 92 uit L148, detail van de hiel met de afbeelding van een roos (© Monument Vandekerckhove).

⁴⁸ Herremans & Van Thienen 2022.

⁴⁹ Claypipes 2022.

Op één van de exemplaren is de basis van de kop versierd met een roos met kelkbladeren⁵⁰. De stippen staan voor kroonbladeren, de strepen ertussen vertegenwoordigen kelkbladeren (Figuur 153). De standaard verhouding is vier stippen en vier strepen. Zoals altijd zijn er uitzonderingen. Deze versiering werd voornamelijk ca. 1700-1740 toegepast.⁵¹ Daarnaast is op de hiel, aan weerszijden, 1 stip aanwezig. Er is geen merk aanwezig op de hiel. Dit is ofwel afgesleten of er mogelijk nooit geweest (Figuur 153).

Figuur 153: Vondst 92 uit L148, detail kop: zijmerk stippenroos met kelkbladeren en een afzonderlijke stip op de hiel (© Monument Vandekerckhove).

Een ander exemplaar vertoont 7 stippen als voorstelling van een roos. Deze versiering komt eveneens vooral voor in de periode 1700-1740 (Figuur 154)⁵².

Figuur 154: Vondst 92 uit L148, detail 7 stippen roos (© Monument Vandekerckhove).

⁵⁰ Kleipijpen 2022.

⁵¹ Kleipijpen 2022.

⁵² Kleipijpen 2022.

Een ander aangetroffen merk is erg verweerd en nog maar moeilijk te herkennen maar mogelijk gaat het om gekruiste degens (Figuur 155). Van dit type is geweten dat het alvast in Gouda in gebruik was gedurende 1685 – 1768⁵³.

Figuur 155: Vondst 92 uit L148, detail mogelijk merk kruisdegens (© Monument Vandekerckhove).

Tenslotte werden een aantal merken aangetroffen die refereren naar de pijpenmaker. Het is niet uitgesloten dat het hier imitaties betreft. Een eerste merk is AP (zowel gekroond als ongekroond) (Figuur 156) en kan wijzen naar verschillende pijpenmakers uit Gouda vanaf het midden van de 17de eeuw tot het eerste kwart van de 19de eeuw⁵⁴.

Figuur 156: Vondst 92 uit L148, detail merk AP (© Monument Vandekerckhove).

Een tweede aangetroffen merk is CDL (Figuur 157) en is uit Gouda bekend gedurende ca 1700-1710 bij Cornelis de Lange. Het merk zou ook in Leiden gebruikt kunnen zijn⁵⁵.

⁵³ Claypipes 2022.

⁵⁴ Claypipes 2022.

⁵⁵ Claypipes 2022.

Figuur 157: Vondst 92 uit L148 met CDL op hiel
(© Monument Vandekerckhove).

Een laatste merkt betreft de initialen “II” bekrond met twee punten (Figuur 158). Pijpen met het merk zijn in Nederland, dat als belangrijk productiecentrum bekend stond, bekend uit Amsterdam, Enkhuizen en/of Hoorn, Gorinchem, Gouda, Groningen, Leiden, Rotterdam en Utrecht. In Gouda werd het merk (al dan niet bekrond met twee punten) alvast minstens gebruikt gedurende het midden van de 17de eeuw tot het begin van de 18de eeuw⁵⁶.

Figuur 158: Vondst 92 uit L148, detail hielmerk II
(© Monument Vandekerckhove).

⁵⁶ Claypipes 2022.

Een aantal pijpenstelen uit kuil S148 zijn ook versierd en daardoor indicatief dateerbaar. Eén daarvan betreft de getorste steel met radstempel op de draairibbels (Figuur 159). In Gouda wordt deze versiering toegepast vanaf ca. 1775 tot het begin van de 19de eeuw⁵⁷.

Figuur 159: Vondst 92 uit L148: Getorste steel met radstempelversiering op de draairibbels (© Monument Vandekerckhove).

De verschillende pijpenkoppen en de aangetroffen stempels en versieringswijzen verwijzen naar de pijpenproductiecentra van Gouda en Leiden waarvan het afzetgebied zich tot Antwerpen uitstreckte. Deze modellen en kenmerken kunnen echter zijn gekopieerd en geproduceerd in lokale ateliers⁵⁸. Een datering op basis van dit materiaal dateert kuil S148 in de 18de eeuw.

7.3.3 Metaal

Vondst 32 uit laag S106 is een enkelvoudige ronde gesp met angel in een koperlegering (Figuur 160). De diameter is ongeveer 4,5cm. Deze gesp werd gevonden als puntvondst 1 op vlak 2 bij metaaldetectie. Dergelijke O-vormige gespen in een koperlegering zijn in Londense sites aanwezig vanaf het eind van de 13de eeuw maar blijven zeker in gebruik tot het midden van de 15de eeuw⁵⁹. Het gerecupereerde aardewerk uit laag S106 valt alvast eerder te dateren in de 15de eeuw.

Figuur 160: Vondst 32 uit laag S106 (© Monument Vandekerckhove).

De andere metaalvondsten waren niet determineerbaar. Het gaat om metaalslakken en kleine onherkenbare fragmenten.

⁵⁷ Herremans & Van Thienen 2022, 135.

⁵⁸ Herremans & Van Thienen 2022, 302.

⁵⁹ Egan & Pritchard 1991, 22: fig. 11; 57-64.

7.3.4 Natuursteen

In laag S93, onder vloer S90 en op basis van het aardewerk te dateren vanaf de 17de eeuw, werd een wetsteen aangetroffen (Figuur 161 en Figuur 162).

Figuur 161: Vondst 19 uit S93: wetsteen (© Monument Vandekerckhove).

Figuur 162: Vondst 19 uit S93: wetsteen (© Monument Vandekerckhove).

7.3.5 Ivoor

Tijdens het couperen van S148 op vlak 2 werden drie fragmenten van een ivoren (luizen)kammetje aangetroffen (Figuur 163).

Twee fragmenten van hetzelfde handvat, ca. 7cm lang en 2,5 cm breed, geven een naakte vrouw weer – het hoofd ontbreekt - met in haar linker hand een beker met deksel die ze voor de linker borst houdt. De vrouw is gezeten op het kapiteel van een zuil (Figuur 164).

Figuur 163: Eén van de drie fragmenten van de ivoren luizenkam uit L148 (© Agentschap Onroerend Erfgoed).

de wulk wel de tand des tijds hebben doorstaan. Het valt echter evenmin uit te sluiten dat een handmatige inzameling met vooral aandacht voor de grotere vondsten het vastgestelde patroon mee veroorzaakt heeft.

Visresten ontbreken maar er zijn dan ook geen zeefstalen verwerkt met het oog op de recuperatie van klein bot. Vogelresten zijn zelden aangetroffen en enkel drie botjes van kip konden gedetermineerd worden. Bij de zoogdierresten is er een overwicht aan runderknoken, wat samen met de vondsten van ribben en wervels van 'grote zoogdieren' (formaat rund of paard), kan veroorzaakt zijn door een vrij selectieve handmatige inzameling, met voorkeur voor de grotere stukken. Ook het lage aandeel van niet te determineren zoogdierresten onderschrijft deze veronderstelling. Splinters van zoogdierbotten maken vrijwel altijd een belangrijk deel uit van een archeozoologische collectie van een site uit de historische tijden in Vlaanderen, maar hier vormen ze een minderheid.

De runderbotten komen uit alle delen van het skelet. Vele vertegenwoordigen jonge dieren en verwijzen naar het bereiden van kalfsvlees, een vertrouwd element in de postmiddeleeuwse stedelijke keuken⁶⁰. Opvallend zijn echter de vondsten van hoornpitten, een skeletelement dat normaal gezien niet bij de consument terecht kwam. Bij de vijf hoornpitten uit spoor 94 is er één met haksporen aan de basis, hoogstwaarschijnlijk ontstaan bij het verwijderen van de hoorn van de hoornpit. Een van de drie hoornpitten uit laag 101 vertoont dezelfde bewerkingssporen. Op een hoornpit uit spoor 128 ontbreken ze.

De botten van schaap en geit maken de tweede belangrijkste groep uit binnen de zoogdieren. Zoals altijd kon bij een groot aantal het onderscheid tussen beide soorten niet worden gemaakt⁶¹. Waar dat wel mogelijk is, ging het vrijwel steeds om schaap, een bekend patroon in middeleeuwse en postmiddeleeuwse Vlaamse sites. Toch werd ook een skeletelement van geit herkend. Het gaat om een hoornpit, zonder bewerkingssporen. Resten van varken zijn weinig talrijk, een typisch gegeven voor postmiddeleeuwse Vlaamse steden⁶².

Een opvallende vondst komt ten slotte uit spoor S96, eveneens een stortpakket, en omvat twee botten van edelhert. Het gaat om een eerste en een tweede vinger- of teenkoot, duidelijk van hetzelfde dier afkomstig. Het edelhert is een zeldzame verschijning in laat- en postmiddeleeuwse sites in Vlaanderen, behalve in het ensemble uit het (jacht)kasteel van Aalter-Woestijne⁶³.

De dierlijke resten uit de site Sint-Jansvliet bestaan duidelijk uit consumptieafval, op uitzondering van de negen hoornpitten van rund en het ene exemplaar van geit, die artisanale afval voorstellen. Mogelijk was een hoornbewerker actief in de buurt of is het afval van zijn bedrijvigheid toch op de site terecht gekomen. De betekenis van de botten van edelhert kan niet goed ingeschat worden: gaat het om de uiteinden van een poot die in de keuken werd klaargemaakt of om vinger- of teenkootjes die aan de huid van een dier waren blijven zitten?

7.3.7 Zaden en vruchten (Brigitte Cooremans)

Vier monsters werden gecontroleerd op de aanwezigheid van zaden en vruchten (zie tevens bijlage 26). Drie uit kuil S148 in beerput S91/S147 en één uit laag S94.

Het monster (m 31) uit laag S94 bevatte, afgezien van een enkele slecht bewaarde, verkoolde korrel van mogelijk haver (*Avena* sp.) en enkele gemineraliseerde resten, zo goed als geen botanische resten.

Kuil 148 vertoont met de overvloedige aanwezigheid van zemelen, aangevuld met veel kleine pitten die makkelijk het spijsverteringsstelsel kunnen passeren, en de aanwezigheid van gemineraliseerd materiaal, typische kenmerken van een kuil waarin beer terecht is gekomen.

⁶⁰ Ervynck & Van Neer 2017.

⁶¹ Zie hiervoor Boessneck *et al.* 1964.

⁶² Ervynck & Van Neer 2017.

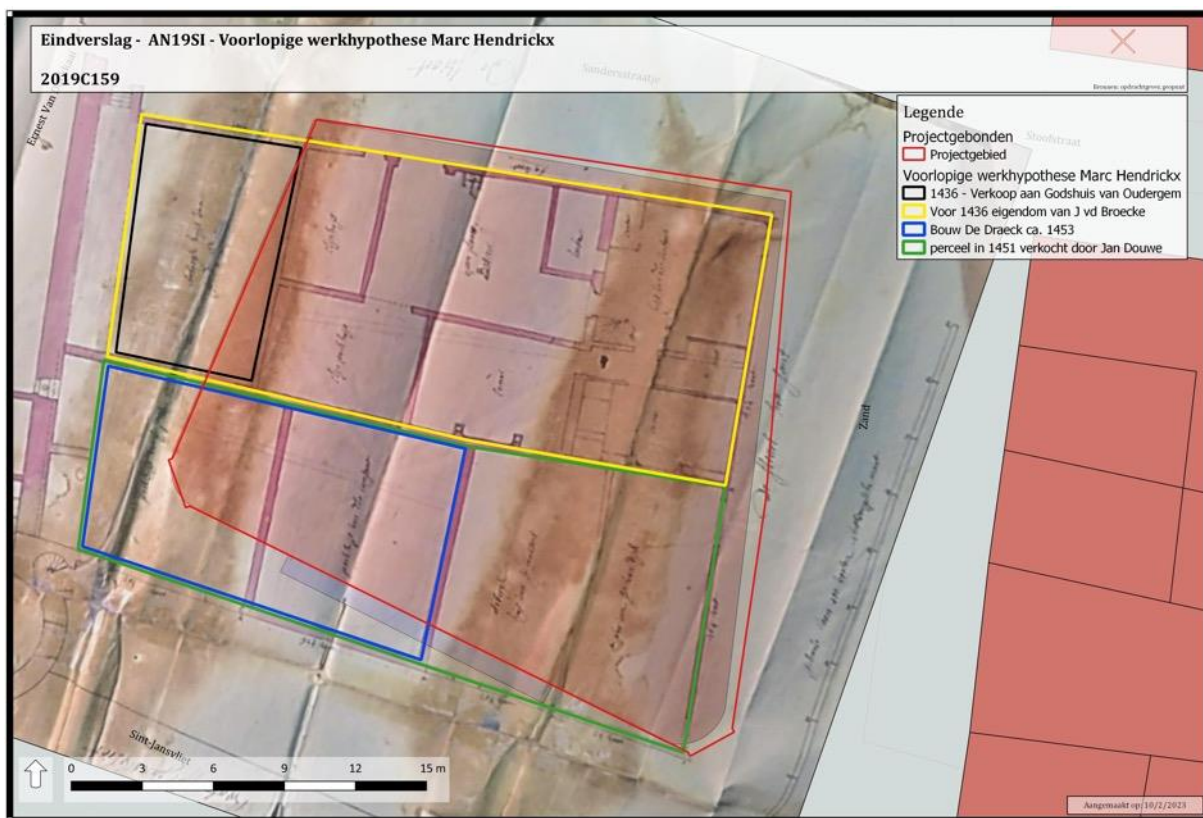
⁶³ De Groote *et al.* 2019.

een grondplan van de site (Figuur 165). Alle archiefgegevens samengevat komt hij tot onderstaande voorlopige werkhypothese zoals weergegeven op Figuur 166. De muren van vlak 1 en 2 werden op dit plan geprojecteerd op respectievelijk Figuur 166 en Figuur 167 en daaruit blijkt dat alvast muren S64 en de as S81-S51 in vlak 1 mogelijk erfgenamen zijn van deze veronderstelde oude 15de-eeuwse percelering. Overigens kunnen ook enkele muren teruggaan op de situatie zoals afgebeeld op het plan uit 1753. Dit lijkt alvast minstens het geval voor muren S64, S81, S51, S52 en S53 (Figuur 167) (cfr. Infra).

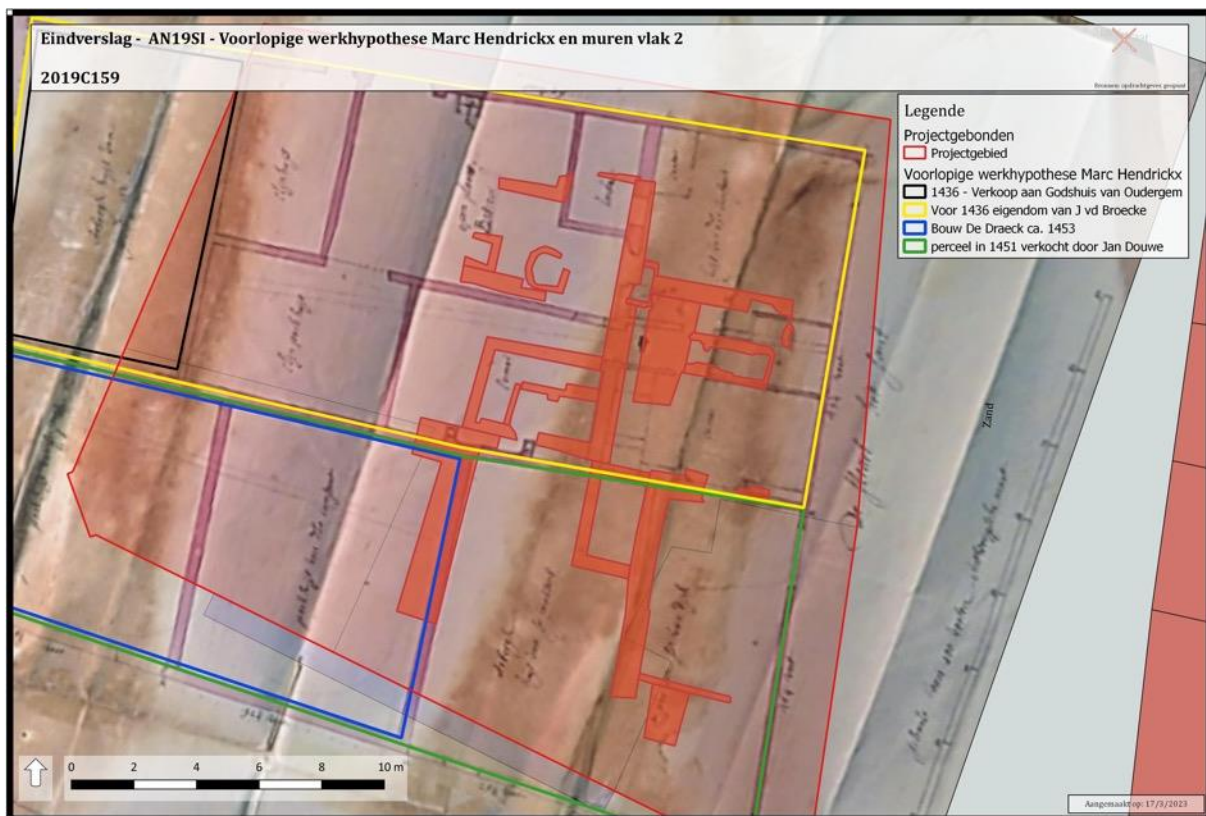
Figuur 165: Plan van het bouwblok op deze percelen uit 1753 (© origineel: SAA, 288#3001, gepubliceerd in: Paulussen P. 1988, 214., met dank aan Marc Hendrickx voor de aanlevering).

Figuur 166: Voorlopige werkhypothese van Marc Hendrickx (© Genootschap voor Antwerpse geschiedenis).

Figuur 167: Sporen vlak 1 geprojecteerd op syntheseskaart Marc Hendrickx (© Monument Vandekerckhove). Alvast muren S64 en de as S81/S51/S52 lijken erfgenomen van deze oude veronderstelde 15de-eeuwse percellering.

Figuur 168: Sporen vlak 2 geprojecteerd op syntheseskaart Marc Hendrickx (© Monument Vandekerckhove). Alvast muren S64 en de as S81/S52 lijken erfgenamen van deze oude veronderstelde 15de-eeuwse percelering.

7.4.1.2 Mogelijke zeepziederij?

Aanvankelijk werd voor de interpretatie van het vette zwarte residu op vloer S104 (Figuur 32, Figuur 33) gedacht aan een zeepziederij als mogelijke herkomst. Er is historisch namelijk een zeepziederij gekend op of nabij de locatie van S104. Marc Hendrickx van de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis (AVBG) vond bij zijn onderzoek dat er een 15de-eeuwse zeepziederij gelegen was op de hoek van het Sandersstraatje en het Zand⁶⁸.

*Cornelis Sas Robrechtss wijle gaf terve Lottijne van Lombergen een huys mette plaetsen **zeeperien** ketel ende met alle den aleme der selven zeeperien toebehoerende met oick noch eene cleynen huysse dat de voers Cornelis hier toe naderhant vande godshuysse van sHertogynendale vercregen heeft gronden et pts. omn. geheeten **Zeelant** gestaen **opt Sant voere tSanders gat opten hoeck aldaer tussen sgodshuys van sHertogynendale andere erve westwaert ende de strate oest en noortwaert**, comende zuytwaert aen Peters Jacops erve, gelyc (...) de voers Cornelie Sas tvoers ierste huys ende zeeperien (...) opte 2 dach van augusto in de jaere van xcij [= 2/8/1493] jegens Janne Symoens gecregen en terve genomen heeft (...)*

Ad van Oeffelen⁶⁹ voltooide de index van SR 96 (1479), en die onderstaande akte op f° 190v° vermeldt:

Peter Aerntssone zeepzieder gaf Janne Symoens blaeverwre huys met plaetsen, zeeperyen, zeepketele en met alle den alame der selver zeeperien toebehorende met weerdribben (...) gest op tSant voer Sanders gat opten hoeck aldaer tuss sgodshuys van sHertoginnendale erve westwaert en sheerenstrate oostwaert en noortwaert, comende zuytwaert aen Peter Jacops erve, gelijk hij dat

⁶⁸ Mailverkeer via Stadsdienst Archeologie Antwerpen.

⁶⁹ Vrijwillige onderzoeker bij het Documentatiecentrum Antwerpse Noorderpolders.

opten 25 juni 1478 voerleden jegens jouffr Marien Cornelijs Jan Bollaertssone dochter als gemechtigt van Adriaene Adrienssens huer man vercregen en terve genomen heeft (...)

Het gaat dus om het 15de-eeuwse perceel *Zeelant*, dat in 1585 blijkbaar twee ‘nakomelingen’ heeft, *Groot en Klein Zeelant*, maar dat zich in 1499 op de hoek van Zand en het Sandersstraatje bevindt (zinsnede: *de strate oest en noortwaert*). (Het kan eigenlijk niets anders zijn dan het Zand en het Sanderstraatje). Deze locatie lijkt ook niet onlogisch gezien de nabijheid van de Stoofstraat met verschillende badhuizen. Een vorige benaming was *St.-Jacopstrate*. "Stoof" betekent badhuis maar is in de praktijk zoveel als een bordeel. De naam kwam in omloop omstreeks 1450, de “stoven” bleven er tot omstreeks 1700⁷⁰.

Op basis van het dateerbaar materiaal wordt vloer S104 echter iets later gedateerd dan de 15de eeuw. Dit hoeft op zich geen probleem te zijn aangezien het doorleven van deze, historisch vermelde, zeepziederij in de 16de eeuw ook niet onmogelijk is. Echter, zeepzieders maakten zeep door olie in een kuip of ketel in een stookplaats te verhitten en vervolgens potas toe te voegen. Onder voortdurend roeren ontstond zo een zachte zeep. Deze werd vervolgens ter afkoeling in rechthoekige bakken gegoten en vervolgens in houten vaten verpakt. De zeep kon ook zonder afkoeling in de vaten worden gegoten⁷¹. Tijdens de opgraving aan het Sint-Jansvliet werden er geen kuipen aangetroffen. Voor een stookplaats lijkt vloer S104 alvast ook niet direct in aanmerking te komen. Bij een dergelijke stookplaats zou men eerder een lokale verbranding verwachten. Het zwarte vettige residu is echter over de gehele bewaarde vloer aanwezig wat eerder lijkt te wijzen op een opslagkelder voor steen- of houtskool.

Het is sowieso niet evident om zeepziederactiviteiten archeologisch onomstootbaar vast te stellen. Tijdens de opgraving te Breda – Markendaalseweg 35 – 41 door Baac Nederland werden een aantal eind 19de – begin 20ste-eeuwse bakstenen gijlkuipen, aan de binnenzijde met leem afgesmeerd, aangetroffen die zowel met bierbrouwen als zeepzieden konden geassocieerd worden.⁷² In Amsterdam aan de Oudezijds Voorburgwal 38 – 40 werden twee 15de-eeuwse houten kuipen gerecupereerd die in de eerste helft van de 16de eeuw werden opgegeven. Deze kuipen werden gelinkt aan een zeepziederswerkplaats⁷³. Voor Vlaanderen zelf werden er niet direct onderzoeken teruggevonden waar sporen van zeepzieden archeologisch werden geattesteerd.

7.4.2 16de eeuw - 1933

Nergens werd de ongestoorde moederbodem aangetroffen zodat het onduidelijk blijft welke de oudste aanwezige archeologische lagen/sporen waren binnen het projectgebied. De oudste aangetroffen lagen (o.a. S94, S96, S106, S111, S122, S101 en S102) dateren uit de 15de – 16de eeuw. Deze zijn, behalve stabilisatielaag S111, allemaal stortpakketten, rijk aan baksteenbrokjes, kalkmortelbrokjes, dierlijk bot, schelpen en enkele hoornpitten, die mogelijk te associëren zijn met de ophogings- en nivelleringswerken vanaf 1396 in het kader van het bouwrijp maken van de site.

Een aantal van deze lagen (S94 en S101) liggen duidelijk op beerputten S97 en S99. In vulling S128 van stortkoker S126 van beerput S99 werd ook nog wat aardewerk gerecupereerd uit de 16de – 17de eeuw. Een betrouwbare datering voor de aanleg en het gebruik van beerkuipen S97 en S99 is moeilijk aangezien deels gebaseerd wordt op stortlagen die potentieel gemengd materiaal bevatten en geen gesloten contexten betreffen. Echter, in combinatie met het materiaal uit de stortkoker wordt vermoed dat de aanleg van beerkuipen S97 en S99 te dateren valt omstreeks de 16de eeuw en het gebruik ervan tot in de 17de eeuw doorliep. Gezien deze beerkuipen, rechtstreeks of onrechtstreeks, in verband staan met muren S116/S107/S110/S114/S115 en S38/S41 en vloer S104 wordt deze gehele bouwfase omstreeks de 16de eeuw gedateerd. Sommige aangetroffen baksteenformaten (o.a.

⁷⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019.

⁷¹ Blonk-van den Bercken A.L. *et al.* 2020, 174 – 175.

⁷² Koopmanschap H.J.L.C. & Van Neunen F. 2010, 32.

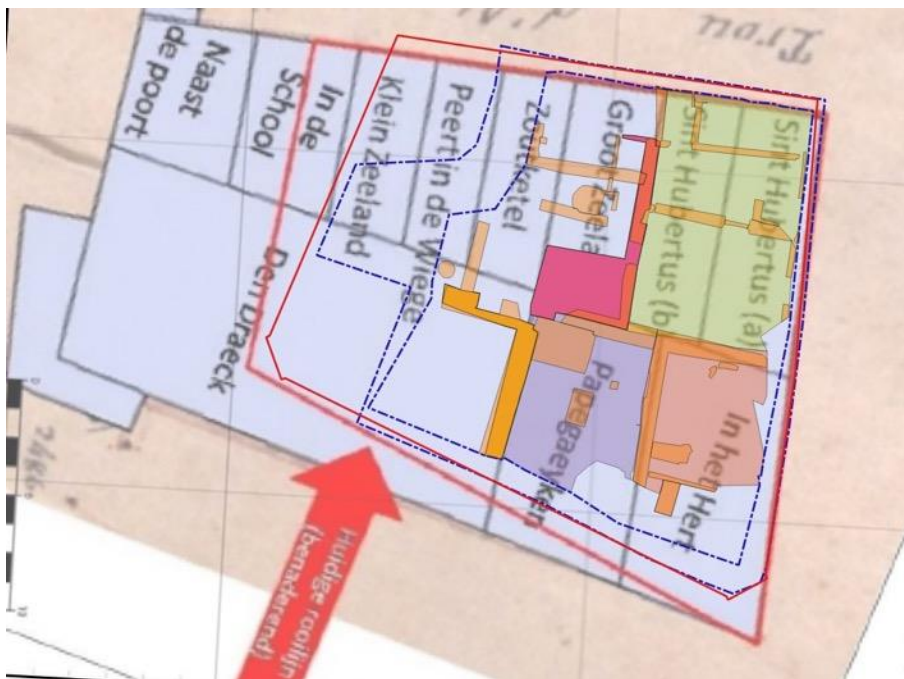
⁷³ Gawronski J, Yayasena R. 2017, 21 – 22.

In de noordoostelijke hoek (kelder 5) situeerde zich op vlak 2 stabilisatielaag S111 waaruit een wandfragment in rood geglazuurd aardewerk, een stuk van de hals met ribbels van een kruik uit Raeren en een rand van een teil in grijs aardewerk met randtype L57G werden gerecupereerd. De laag wordt op basis van het weinige materiaal in de 15de – 16de eeuw gedateerd. Deze laag, zelf afgedekt door vloer S118/S88/S108, wordt stratigrafisch doorsneden door de aanleg van muur S112 die op zijn beurt stratigrafisch ouder is dan vloer S5. Hoewel er geen fysieke link is met het 16de-eeuwse sporencomplex S97/S99/S41/S38/S116/S107/S110/S114/S115 uit kelder 3, is er een vermoeden dat enerzijds vloer S104 mogelijk te linken is aan vloer S88/S118/S108 en dat anderzijds vloer S5/S12/S13 mogelijk een link heeft met vloer S103. Dit is echter geenszins meer te verifiëren. Muur S116, dat direct op vloer S88 staat, betreft wellicht een binnenmuur die de ruimte indeelde.

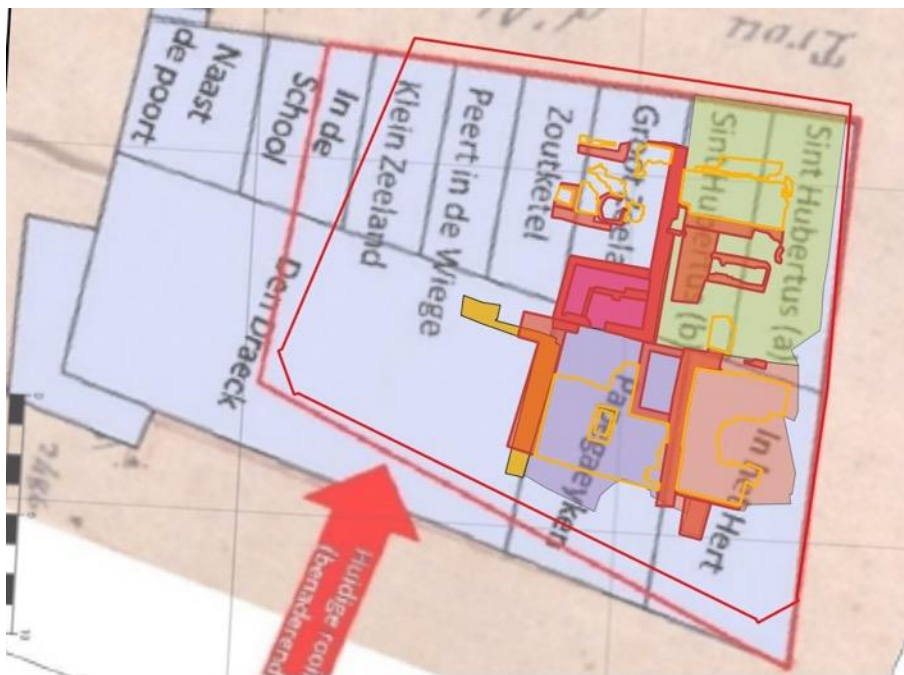
Na projectie van de aangetroffen muren op de kaart van Van Damme met aanduiding van de verschillende panden op een gevelplan van ca. 1800 blijkt alvast dat een aantal structuren te relateren zijn aan de 16de-eeuwse situatie (Figuur 169, Figuur 170). Hoewel archeologisch geen datering kon bekomen worden lijkt muur S52 zo de scheiding te vormen tussen de panden “In het Hert” en “Papegaeyken” waarbij vloer S69 mogelijk terug gaat tot het eerste en vloer S90 tot het tweede pand.

Beerkuipen S97, S99, vloer S104 en muren S116 en S38/S41, archeologisch gedateerd ca. 16de eeuw, lijken dan weer in verband te staan met het pand “Sint Hubertus” (Figuur 170). Muren S121/114/S115/S107 lijken dan weer deel uit te maken van het pand “Groot Zeeland”. Hoewel niet te staven, lijkt ook vloer S118/S108/S88 mogelijk terug te gaan tot dit pand. Nadien zijn er verbouwingen gebeurd waarbij die vloer werd doorbroken door muur S112 om later zelf te worden afgebroken en overbouwd door vloer S5 (die samen gaat met vloer S12/S13 en mogelijk, maar niet te controleren, vloer S103). Aan deze verbouwingen kunnen echter geen dateringen gehangen worden. Eén uitzondering betreft de aanleg van beerkuip S91 in kelder 1. Het gebruik van deze beerkuip werd op basis van laag S148 gedateerd vanaf de 17de eeuw. Deze bakstenen beerkuip was ingewerkt in vloer S90 en tegenaan muur S52 gebouwd.

⁷⁶ Van Damme 2015, 4-5.

Figuur 169: De namen van de panden, zoals ze voorkomen in de ligger van 1584 - 1585 in het bouwblok, overgezet op een uitsnede van het gevelplan van ca. 1800 (© Van Damme 2015, 6) met daarop de muren uit vlak 1.

Figuur 170: De namen van de panden, zoals ze voorkomen in de ligger van 1584 - 1585 in het bouwblok, overgezet op een uitsnede van het gevelplan van ca. 1800 (© Van Damme 2015, 6) met daarop de muren uit vlak 2.

In de Franse periode onderging de buurt grondige aanpassingen. De stadsmuren aan de Schelde werden afgebroken in 1797-1804 en de Scheldekaai werd in 1804-1819 een eerste keer verbreed. De afbraak van de muur werd gevolgd door een ophoging van de vrijgekomen gronden en de bouw van kaaimuren in 1837. Deze toestand is te zien op de kaart van Losson uit 1846. Op dit plan is te merken dat de rooilijn aan het Sint-Jansvliet niet meer recht verloopt, als gevolg van de verbreding van de Scheldekaai. Die verbreding was in 1846 slechts gedeeltelijk uitgevoerd. Bij de eerste verbreding van de Scheldekade werden het huis Den Draeck en het naamloze huis "naast de poort" ten minste grotendeels gesloopt en langs de kaaien vervangen door één enkel gebouw⁷⁷.

⁷⁷ Van Damme 2015, 6-7.

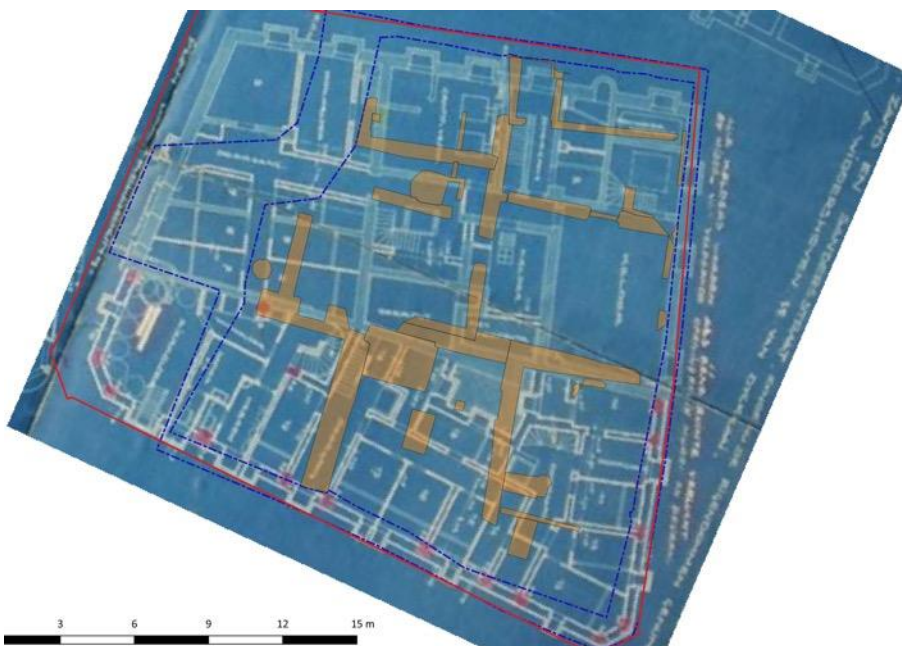
Een deel van het terrein was in 1846 onbebouwd (Figuur 19). Tussen 1877 en 1885 werd overgegaan tot de rechtekking van de Scheldekaaien. Daarbij werd het Sint-Jansvliet gedempt en werd een nieuwe rooilijn gerealiseerd. Van het meest westelijke deel van het bouwblok werd daartoe nogmaals een stuk onteigend en werd de bebouwing gesloopt⁷⁸.

7.4.3 Vanaf 1933

⁷⁸ Van Damme 2015, 8.

⁸⁰ Van Damme 2015, 11.

⁸¹ Van Damme 2015, 13.

7.4.4 Beantwoording onderzoeksvragen

- Waarom behoren de aangetroffen muur- en vloerresten?
De aangetroffen keldermuren en -vloeren behoren tot verschillende panden vanaf ca. de 16de eeuw.
- Hoe oud zijn de aangetroffen resten?
De oudste aangetroffen funderingen behoren wellicht tot huizen uit de 16de eeuw. Dit op basis van de weinige gedateerde contexten.
- Behoren ze tot eenzelfde fase?
Er is zeker sprake van fasering. Door het gegeven dat er, met het oog op een volgende maar uiteindelijk niet uitgevoerde terreinfase en de problematiek van het grondwater, echter slechts zeer beperkt gecoupeerd is, zijn niet alle relaties en dus faseringen even duidelijk vast te stellen.

De oudste aangetroffen beerkuipen, vloeren en muren, aangetroffen in vlak 2, lijken te dateren vanaf de 16de eeuw en eveneens te linken aan een aantal panden zoals vermeld in de ligger van 1584-1585. Zo lijkt muur S52 de scheiding te vormen tussen de historisch vermelde panden “In het Hert” en “Papegaeyken” waarbij vloer S69 mogelijk terug gaat tot het eerste en vloer S90 tot het tweede pand. Beerkuipen S97, S99, vloer S104 en muren S116 en S38/S41 lijken dan weer in verband te staan met het pand “Sint Hubertus”. Muren S121/114/S115/S107 lijken tenslotte deel uit te maken van het pand “Groot Zeeland”. Hoewel niet te staven, lijkt ook vloer S118/S108/S88 mogelijk terug te gaan tot dit pand. Nadien zijn er verbouwingen gebeurd waarbij die vloer werd doorbroken door muur S112 om later zelf te worden afgebroken en overbouwd door vloer S5 (die samen gaat met vloer S12/S13 en mogelijk, maar niet te controleren, vloer S103). Op een later moment is ook vloer S104 afgedekt door een nieuwe vloer S103. Ergens vanaf de 17de eeuw werd ook beerkuip S91 in kelder 1 aangelegd. Dit op basis van het vondstmateriaal uit beerlaag S148 dat als de onderste vulling van deze kuip wordt beschouwd.

Al de voornoemde structuren werden tenslotte afgedekt door de vloerniveaus (S23, S39, S55, S65, S78) zoals aangetroffen in vlak 1. Aan deze verbouwingen kunnen echter geen precieze dateringen gehangen worden behalve dat ze dateren van vóór 1933, het moment waarop de kelderruimte opnieuw wordt ingericht. De bouwresten van de periode na 1933 waren nog afleesbaar in de putwanden en situeerden zich ca. 40-50cm boven archeologisch vlak 1.

- Is er een evolutie vast te stellen binnen de bouwblok?
Zie voorgaande vraag omtrent fasering.
- Kunnen de *archaeologica* bijdragen tot de interpretatie van de aanwezige sporen en hun datering?
De archaeologica en dan met name het aardewerk kon alvast helpen bij de datering van de bouwphase van structuren S97, S99, S104, S126/S128, S116, S114, S115, S107 en S121 vanaf ca. de 16de eeuw. Daarnaast zijn ook het bot en de macroresten nader bekeken. Door hun geringe aantal en door de verspreiding over vele sporen, kon uit de opgegraven dierenresten alvast niet veel kenniswinst worden gehaald. De dierlijke resten betroffen duidelijk consumptieafval, op uitzondering van negen hoornpitten van rund en het ene exemplaar van geit, die artisanaal afval voorstellen. Mogelijk was een hoornbewerker actief in de buurt of is het afval van zijn bedrijvigheid toch op de site terechtgekomen. Daarnaast werden ook enkele botten van edelhert aangetroffen waarvan de aanwezigheid niet goed kan worden ingeschat.

Macrobotanisch werden 4 stalen onderzocht. Drie uit laag S148 dat als onderste deel wordt geïnterpreteerd van beerkuip S91 en één uit stortlaag S94. Die laatste leverde zo goed als geen botanische resten op. S148 bevatte een overvloed aan zemelen, kleien pitten en gemineraliseerd materiaal, wat de interpretatie als beervulling bevestigt voor dit spoor.

Daarnaast kon de aanwezigheid van verschillende luxeproducten aantonen dat de gebruikers geen armoezaaiers waren.

- Kunnen deze waarnemingen gekoppeld worden aan wat uit geschreven, grafische, cartografische en fotografische bronnen is geweten over deze locatie

De aangetroffen archeologische sporen kunnen deels worden gekoppeld worden aan kaarten, en redevizichten uit de nieuwe en nieuwste tijd. Verder kunnen de oudste aangetroffen muurresten wellicht ook gekoppeld worden aan verschillende 16de-eeuwse panden zoals vermeld in de ligger van 1584-1585. Zie hiervoor ook hoofdstuk 7.4. (Interpretatie).

8 SAMENVATTING

Dit onderzoek betreft een toevalsvondst. Op donderdag 14 maart 2019 werd door een team van Monument Vandekerckhove gestart met het onderzoek van een bouwblok aan het Sint-Jansvliet te Antwerpen na een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

De archeologische noodopgraving zou uit 2 fases bestaan. Voor de tweede fase zou een nieuwe toevalsvondst ingediend worden. Deze toevalsvondst is uiteindelijk ingediend maar tijdens het terreinbezoek werd vastgesteld dat de kelder al volledig was uitgegraven zodat de tweede voorziene terreinfase niet heeft kunnen plaatsvinden.

In totaal werden 156 sporen geregistreerd, waaronder: 53 muren, 32 vloeren, 43 interfaces zoals uitbraaksporen, kuilen en beerputten (4), en 28 lagen.

Uit het archiefonderzoek blijkt dat dit stadsdeel pas in 1396 werd verkaveld en verkocht door de stad. Vóór 1436 was een deel van de bouwblok eigendom van een stadssecretaris, een ander deel wordt in 1451 verkocht en in 1453 wordt de herberg De Draeck gebouw in de zuidwesthoek. Uit de kadastrale ligger van 1584-1585 kan afgeleid worden dat De Draeck nog aanwezig is, naast “Papegaeyken”, “In het Hert” en nog een aantal panden langsheen het Sandersstraatje. De ligger vermeld alvast meer panden dan er afgebeeld zijn op het plan van Virgilius Bononiensis uit 1565. Het ging om kleine huisjes, waarvan de schaal van het plan wellicht niet toeliet ze in detail weer te geven. De oudste aangetroffen muur- en kelderresten zijn wellicht te linken aan deze 16de-eeuwse bebouwing. Nadien zijn nog verschillende verbouwingen vast te stellen maar voor de meesten is er echter, vanwege het gebrek aan dateerbare contexten, geen duidelijke datering aan vast te hangen. Een uitzondering hierop is de aanleg, vanaf de 17de eeuw, van een beerkuip S91 in kelder 1. De jongste muurresten, aangetroffen in archeologisch vlak 1, dateren van vóór 1933, het moment waarop de kelderruimte volledig wordt vernieuwd en waarvan de muurresten nog ca. 40-50cm hoger in de putwanden zichtbaar waren.

9.1 LITERATUUR

9.2 DIGITALE BRONNEN

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016A: *Sint-Jansvliet*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100898>; (Geraadpleegd op 08 juni 2016).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016B: *Antwerpen - Historische binnenstad*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120641>; (Geraadpleegd op 09 juni 2016).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016C: Historische stadskern van Antwerpen. In *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031>; (Geraadpleegd op 09 juni 2016).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2019: *Stoofstraat*
[online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100909>; (Geraadpleegd op 08 april 2019).

CLAYPIPES 2022 [online] <https://www.claypipes.nl/>; (Geraadpleegd op 9 augustus 2022).

DATABANK ONDERGROND VLAANDEREN 2022: *Antwerpen Sint-Jansvliet*
[online] <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/>; (Geraadpleegd op 7 juni 2016)

ERFGOEDBIBLIOTHEEK HENDRIK CONSCIENCE 2022
[online] <https://dams.antwerpen.be/asset/b2CPV7GYbAleKRQenXMjfe3k>; (Geraadpleegd op 14 juli 2022).

FELIXARCHIEF 2022A [online]
https://felixarchief.antwerpen.be/detailpagina?invnr=12_4265&page=1&pageSize=10&type=copy;
 (Geraadpleegd op 13 juli 2022).

FELIXARCHIEF 2022B [online]
https://felixarchief.antwerpen.be/detailpagina?invnr=12_8815&page=1&pageSize=10&type=copy;
 (Geraadpleegd op 13 juli 2022).

FELIXARCHIEF 2022C [online]
https://felixarchief.antwerpen.be/detailpagina?invnr=40_970&dtmr=1224_62&dtrecordid=1856&page=1&pageSize=10&type=copy; (Geraadpleegd op 13 juli 2022).

GAWRONSKI J, YAYASENA R. 2017: Archeologisch onderzoek Oudezijds Voorburgwal 38 – 40, Amsterdam (2013 – 2014), AAR 100 [online] [file:///C:/Users/bart_b/Downloads/Ons lieve heer op solder - %20amsterdamse archeologische rapporten 100.pdf](file:///C:/Users/bart_b/Downloads/Ons%20lieve%20heer%20op%20solder%20-%20amsterdamse%20archeologische%20rapporten%20100.pdf); (Geraadpleegd op 09 februari 2023).

GEOPUNT [online] www.geopunt.be/kaart; (Geraadpleegd 07 juli 2022).

HENDRIKS V. 2017: *Vooronderzoek Antwerpen Sint-Jansvliet* [online]
<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/3245>; (Geraadpleegd op 06 juni 2016).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2016: *Museum Plantin-Moretus: voorgevel en binnenkoer* [online]
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoed/beschermd/OA000278>; (Geraadpleegd op 08 juni 2016).

JANSSENS N. 2014: Archeologische opgraving Antwerpen, Tabaksvest, *BAAC Vlaanderen Rapport 464* [online] <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/814/ROEV0814-001.pdf>; (Geraadpleegd 23 februari 2023).

METAALDETECTOR-BODEMVONDSTEN [online] <https://metaaldetector-bodemvondsten.nl/gespen/symmetrische-gesp-met-eenvoudige-vaste-as-ovaal/>; (Geraadpleegd op 16 augustus 2022).

MUSEUM PLANTIN MORETUS 2022A [online] <https://museumplantinmoretus.be/nl/restauratie/kaart-van-antwerpen>; (Geraadpleegd op 13 juli 2022).

MUSEUM PLANTIN MORETUS 2022B [online] <https://museumplantinmoretus.be/nl/pagina/sluikstorten-de-vlieten>;
(Geraadpleegd op 14 juli 2022).

KLEIPIJPEN 2022. [online] <https://www.kleipijpen.nl>; (Geraadpleegd op 09 augustus 2022).

REYNS N. EN CLAESSENS L. 2016: *Vooronderzoek Antwerpen Sanderspoort* [online] <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/314>; (Geraadpleegd 07 juli 2022).

ROHARDUS [online] <https://rohardus.com/aardewerk/>; (Geraadpleegd op 15 juli 2022).

10 BIJLAGEN

10.1 LIJST VAN PLANNEN EN KAARTEN

Bijlage 1: Topografische kaart

Bijlage 2: Kaart met percelen van het projectgebied

Bijlage 3: Luchtfoto 2013 – 2015 met aanduiding projectgebied

Bijlage 4: Digitaal hoogtemodel met hoogteprofiel

Bijlage 5: bodemkaart met aanduiding projectgebied

Bijlage 6: Plan van Antwerpen door Virgilius Bononiensis 1565 met situering projectgebied

Bijlage 7: Gevelplan wijk 4 ca. 1800 met situering projectgebied

Bijlage 8: Kaart van Losson (1846) met aanduiding van het projectgebied

Bijlage 9: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het projectgebied

Bijlage 10: Allesporenplan Vlak 1

Bijlage 11: Allesporenplan vlak 1: detail noorden

Bijlage 12: Allesporenplan vlak 1: detail zuiden

Bijlage 13: Detailplan vloer 5 en omgeving

Bijlage 14: Detailplan hoefijzervormige structuur

Bijlage 15: Detailplan vloer 39 en omgeving

Bijlage 16: Detailplan van de zuidoosthoek

Bijlage 17: Allesporenplan vlak 2

Bijlage 18: Allesporenplan vlak 2: detail noorden

Bijlage 19: Allesporenplan vlak 2: detail zuiden

Bijlage 20: Detailplan beerputten S97 en S99

Bijlage 21: Detailplan spoor 117 en omgeving

Bijlage 22: Detailplan vloer 104 en omgeving

Bijlage 23: Detailplan laag 94 en omgeving

Bijlage 24: Detailplan beerput 91

Bijlage 25: Tabel dierlijke resten

Bijlage 26: Natuurwetenschappelijk onderzoek zaden en vruchten

10.2 LIJST VAN FOTO'S

Bijlage 28: Lijst van foto's

10.3 LIJST VAN SPOREN

Bijlage 29 : Lijst van Sporen

10.4 LIJST VAN VONDSTEN EN STALEN

Bijlage 30: Lijst van vondsten en stalen